

International Center for Economic Growth
Európai Központ

MUNKAFÜZET 11.

***ÁCS BARNABÁS – BATÓ MÁRK – BARTHA ATTILA – BILEK
PÉTER – BOKOR LÁSZLÓ – CZAKÓ VERONIKA –
GÁSPÁR PÁL (SZERK.) – JAKSA RENÁTA ANNA – POGÁTSA
ZOLTÁN – PELLÉNYI GÁBOR – SASS MAGDOLNA :***

VERSENYKÉPESSÉGI KONCEPCIÓ

1118, Budapest, Dayka Gábor u. 6/B

Tel: (1) 248-1160 E-mail: office@icegec.hu Honlap: www.icegec.hu

Versenyképességi koncepció

Ács Barnabás – Bató Márk – Bartha Attila – Bilek Péter – Bokor László – Czakó Veronika –
Gáspár Pál (szerk.) – Jaksa Renáta Anna – Pogátsa Zoltán – Pellényi Gábor – Sass Magdolna¹

2005

¹ Sass Magdolna az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének tudományos munkatársa

TARTALOMJEGYZÉK

<i>TARTALOMJEGYZÉK</i>	3
<i>BEVEZETÉS</i>	4
<i>I. A VERSENYKÉPESSÉG DEFINIÁLÁSA ÉS A VERSENYKÉPESSÉGI KONCEPCIÓ MÓDSZERTANA</i>	6
I.1. A versenyképesség definiálása	6
I.2. A versenyképességi koncepció módszertana	7
<i>II. A VERSENYKÉPESSÉGI TÉNYEZŐK ÉS FELTÉTELEK A FŐBB NEMZETKÖZI JELENTÉSEK ALAPJÁN</i>	12
II.1. A tartós növekedési tényezők érvényesülésének alapfeltételei	13
II.2. A tartós növekedés tényezői	14
<i>III. A NÖVEKEDÉS ÉS VERSENYKÉPESSÉG EMPIRIKUS TAPASZTALATAI</i>	17
III.1. Felzárkózási tapasztalatok	17
III.2. A meghatározó európai gazdasági modellek	20
III.3. A versenyképességet meghatározó globális tendenciák	21
<i>IV. MAGYARORSZÁG INDULÓ HELYZETE A VERSENYKÉPESSÉGI ALAPFELTÉTELEKBEN ÉS TÉNYEZŐKBEN</i>	23
IV.1. A versenyképességi alapfeltételek Magyarországon	23
IV.2. A tartós növekedés tényezőinek kiinduló állapota Magyarországon	24
<i>V. A VERSENYKÉPESSÉGI KONCEPCIÓ FŐBB ELEMEI</i>	28
V.1. A versenyképességi koncepció alapfeltételei	29
V.2. A tartós növekedés tényezői, ezek összetevői és a hozzájuk tartozó fejlesztési fókuszok	33
<i>FONTOSABB FORRÁSOK</i>	41

BEVEZETÉS²

A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium megbízása alapján a tanulmány egy olyan versenyképességi koncepciót vázol fel, amely meghatározza a tartós növekedés tényezőit és azon gazdaságpolitikai eszközöket és feltételeket, amelyek segítenek ezek felhalmozásában.

A versenyképességi koncepció alapja a tartós növekedés tényezőit definiáló új növekedési elméletek, amelyek kiemelik a versenyképességben és növekedésben meghatározó tényezőket (foglalkoztatás, humán tőke, beruházások, innováció és infrastruktúra és kutatás-fejlesztés, termelékenység), és bemutatják a növekedés gazdaságpolitikai, intézményrendszeri és szerkezeti előfeltételeit. Erre támaszkodva a koncepció figyelembe veszi a versenyképesség és növekedés feltételeiről készített nemzetközi keresztmetszeti elemzésekben meghatározott tényezőket, a sikeresen felzárkózó gazdaságok növekedési tapasztalatait, a növekedés és versenyképesség szempontjából releváns tényezők magyarországi helyzetét. Ennek alapján felvázolja a versenyképességet biztosító tartós növekedés tényezőit, a versenyképességet erősítő eszközöket és feltételeket, és ezekből kiindulva a főbb fejlesztési fókuszokat.

A tanulmány a következő szerkezetben készült. A tanulmány első fejezete bemutatja a versenyképességi koncepció elkészítése során alkalmazott módszert, prezentálja az egyes fejezetek közötti kapcsolódást, illetve definiálja a versenyképesség és más társadalmi célok (kohézió, fenntarthatóság) közötti kapcsolatot.

A második fejezet bemutatja azokat a következtetéseket és ajánlásokat, amelyek a növekedés, versenyképesség szempontjából a jelentősebb nemzetközi keresztmetszeti felmérések eredményeiből leszűrhetők. A versenyképesség tényezőiről született olyan elemzések következtetései kerültek be a fejezetbe, mint az OECD, a World Economic Forum (WEF), az A.T. Kearney, illetve az Európai Bizottság legfontosabb tanulmányai (Kok-jelentés, Sapir-jelentés).

A harmadik fejezet összesíti a növekedéssel és versenyképességgel kapcsolatos empirikus tapasztalatokat. Ennek keretében elsőnek áttekinti az elmúlt 15-20 évben sikeresen felzárkózó, a versenyképességben jelentősen előremozduló országok tapasztalatait és az ebből megfogalmazható következtetéseket foglalja össze. A felzárkózó gazdaságok intézményi-szerkezeti adottságainak, gazdasági-politikai struktúrájának, illetve a növekedésben meghatározó tényezők különbözősége mellett számos olyan közös vonás fedezhető fel, amelyet a hazai versenyképességi stratégia kialakítása során figyelembe kell venni.

Ezt követően röviden felvázolja azokat a modelleket, amelyekbe a mai európai gazdaságok csoportosíthatók az állami szerepvállalás jellegét és mértékét, az intézményrendszert és a növekedés tényezőit illetően. Végezetül a fejezet végén az elemzés előretekint: bemutatja azokat a meghatározó globális és európai tendenciákat, amelyek hatnak a magyar gazdaság versenyképességre és a versenyképességi koncepció számára figyelembe veendő peremfeltételekként szolgálnak.

A tanulmány negyedik fejezete a tartós növekedés tényezőire alapozva bemutatja Magyarország jelenlegi helyzetét a versenyképességet alakító tényezők tekintetében, kiegészítve azon előfeltételek leírásával, amelyeket az első fejezet meghatározott.

A nemzetközi ajánlások, a felzárkózó gazdaságok tapasztalatai, valamint a kiinduló feltételek meghatározása szolgál alapul a versenyképességi koncepció kialakításának, amivel a tanulmány ötödik fejezete foglalkozik. A versenyképességi koncepció a lisszaboni indikátorokra alapozva meghatározza azokat a tartós növekedés té-

² A tanulmány az ICEG Európai Központ által a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM) számára kialakított versenyképességi koncepció keretében készített elemzés szerkesztett változata.

nyezőit, amelyeknek döntő szerepet kell játszaniuk a hazai gazdaság növekedésében, és amelyekben jelentős változásra lesz szükség a mai kiinduló állapothoz képest (foglalkoztatási ráta, humán tőke, infrastruktúra és innováció és K+F). Emellett a koncepció meghatározza azokat a főbb eszközöket, amelyek a jelzett kvantitatív célok eléréséhez szükségesek és azokat a peremfeltételeket (makrogazdasági stabilitás, kormányzati szektor terjedelme és mérete, az intézményrendszer és szabályozás), amelyek teljesülése elengedhetetlen a versenyképesség erősítése érdekében.

A tanulmány hatodik fejezete röviden összefoglalja a hazai NUTS-2 régiók versenyképességi helyzetével és tényezőivel kapcsolatosan készített regionális versenyképességi anyagok szempontjait. A fejezet célja egyrészt a régiók versenyképességi helyzetének értékelése a tartós növekedési tényezők szerint, másrészt a fejlesztési fókuszok regionális megvalósulásában jelentkező különbségek bemutatása. A fejezeten belül másrészt röviden elemzésre kerül, hogy miképpen járulhatnak hozzá egyes ágazatok a hazai gazdaság növekedéséhez és versenyképességének erősítéséhez.

A tanulmány zárófejezete a felsorolt növekedési tényezők, gazdaságpolitikai prioritások alapján azokat a fejlesztési irányokat definiálja, amelyre a gazdaságpolitikának - részben az EU által 2007-2013 között nyújtott támogatásokra is alapozva - forrásokat kellene fordítani. A fejlesztési prioritások kijelölésének alapja a növekedési modell, a tartós növekedés tényezőihez történő hozzájárulása, amely lehetővé teszi a valóban fontos fejlesztések definiálását és a kevésbé fontos, esetenként ad hoc jelleggel felmerült fejlesztési ötletek kiszűrését.

I. A VERSENYKÉPESSÉG DEFINIÁLÁSA ÉS A VERSENYKÉPESSÉGI KONCEPCIÓ MÓDSZERTANA

I.1. A versenyképesség definiálása

A versenyképesség több aggregációs szinten is értelmezhető fogalom: beszélhetünk vállalati, iparági, regionális, nemzeti vagy globális versenyképességről. Tanulmányunkban a nemzetgazdasági versenyképesség tényezőit és előfeltételeit vizsgáljuk.

A versenyképességet különböző módon szokás mérni. Vannak olyan versenyképességi koncepciók és erre épülő numerikus indexek, amelyek résztényezőkből (kínálati oldali megközelítés), illetve részpiacokból (keresleti oldali megközelítés) kiindulva fogalmazzák meg állításokat a versenyképesség alakulásáról. A kínálati oldalon általában a termékegységre jutó munkaerőköltséget vagy az ár-versenyképességet, a keresleti oldalon pedig valamilyen export/import arányt, illetve piaci részesedést szoktak figyelembe venni. Egyes megközelítések a külkereskedelem K+F-intenzitását tekintik a versenyképesség mércéjének: az OECD *benchmarking*-listát állít fel (Science and Technology Industry Scoreboard), ahol a csúcstechnológiai termékek export részaránya szerint hasonlítja össze az országokat.

Vannak olyan modellek, amelyek a versenyképesség parciális tényezői mellett olyan általános tényezőket határoznak meg, amelyek hozzájárulnak egy vállalat vagy nemzetgazdaság kompetitív előnyéhez. A Porter-féle gyémántmodell a versenyképességet négy ország-specifikus összetevőre vezeti vissza: tényezőellátottság, keresleti viszonyok, beszállító iparágak, illetve vállalati struktúra és verseny. A Porter-modell alátámasztja a benchmarking-módszereket, amelyek kísérletet tesznek a versenyképesség mutatóinak azonosítására.

Az általános tényezők egyvelegét tartalmazó módszerek a nemzetközi versenyképesség összetett indikátorai, amelyek a legfontosabb növekedési-versenyképességi tényezőket csoportosítják. Így a tanulmányban nem elemzett, az International Institute for Marketing Development (IIMD) által kiadott *World Competitiveness Yearbook* sorrendet állít fel 49 országról és a versenyképességet 286 statisztikai mutató alapján határozza meg, amelyeket négy főbb kategóriába lehet besorolni: a gazdaság teljesítményét, a kormányzati hatékonyságot, a vállalkozásbarát környezet meglétét és az infrastruktúra állapotát jelző mérőszámok.

A tanulmányban kifejtett versenyképességi koncepció nem parciális jellegű, így nem az egyes piaci szegmensek, hanem a nemzetgazdaság versenyképességét kívánja meghatározni. A versenyképességet a tanulmány az általános nemzetgazdasági versenyképességi mutatókhoz közel állva definiálja, és két pillére építi. Egyfelől versenyképességnek a gazdaság azon képességét tekinti, hogy biztosítja a gazdasági növekedés tartós tényezőinek megfelelő kínálatát. Másrészt a versenyképesség fontos elemének tartja, hogy a gazdaság olyan alapfeltételeket (makrogazdasági stabilitást és mikrogazdasági ösztönzőket) teremtsen, amelyek elősegítik a tartós növekedési tényezők folyamatos bővülését.

I.2. A versenyképességi koncepció módszertana

A versenyképességi koncepció alapja a tartós növekedési tényezők kínálatának biztosítása és ezek érvényesüléséhez szükséges alapfeltételek meghatározása. A tartós növekedési tényezők meghatározásának kiindulópontja az „új/endogén növekedési elméletek”, amelyek az elmúlt 15 évben kerültek a hagyományos neoklasszikus növekedési elméletek mellett előtérbe. Ezen növekedési elméletek egyfelől kiemelik a gazdasági növekedésben meghatározó szerepet játszó kínálati tényezőket: a neoklasszikus növekedési elméletekben hagyományosan fontos foglalkoztatás és fizikai tőke kínálata, valamint a reziduális termelékenység mellett a növekedést generáló tényezőként előtérbe kerül a humán tőke kínálata és a fizikai tőke minősége. Másfelől az új növekedési elméletek előtérbe helyezik a növekedést támogató gazdaságpolitikai beavatkozás jellegét, és a növekedés előfeltételeit is (oktatási rendszer, kormányzati beavatkozás minősége és mértéke, a kutatás-fejlesztési kiadások rendszere, stb.).

A gazdasági növekedés „új növekedési elméletekben” megjelenő kínálati tényezői szerepelnek a versenyképesség erősítését célul kitűző lisszaboni indikátorok között is. Ezen indikátorok egyszerre mérik a versenyképességet és mutatják meg a versenyképesség fő kínálati tényezőit.

Táblázat 1. A növekedési elméletek rövid összefoglalása

A növekedési elméletek közül röviden érdemes összefoglalni a neoklasszikus és az új/endogén növekedési elméletek tanulmány szempontjából releváns állításait.

A neoklasszikus növekedési elméletek szerint a kibocsátás alakulása három tényező függvénye: a munkaerő-állományé, a tőkeállományé, valamint a technikai haladásé:

$$(1) Y = A K^{\alpha} L^{1-\alpha}, \text{ ahol:}$$

A- az exogén módon meghatározott technikai haladás, K-tőkeállomány, L- munkaerő-állomány, α - tőke részesedése a nemzeti jövedelemből

Ennek megfelelően a gazdasági növekedés a három növekedési tényező időbeli változásának eredménye, amit a növekedési számvitel (growth accounting) mutat:

$$(2) \delta Y = \delta A \cdot A + \delta K \cdot K + \delta L \cdot L$$

A neoklasszikus növekedési elméletekkel szemben számos probléma fogalmazódott meg az évek során, amelyek közül a tanulmány szempontjából a legfontosabbak:

1. Nem magyarázzák megfelelően a gazdaságok növekedése közötti eltéréseket, a konvergencia sebességét és folyamatát,
2. A technikai haladás exogén adottság, a technológia mindenki számára adott és azonos növekedési feltételeket biztosít peremfeltételektől függetlenül,
3. A gazdaságpolitikának, intézményrendszernek nincs szerepe a növekedésben,
4. Nem magyarázzák jól a tőke hozadékának alakulását és a csökkenő hozadékok feltételezése nyomán eltekin-tenek a növekedés fontos tényezőitől.

A neoklasszikus elméletekkel szemben fogalmazódott meg Lucas, Rebello, Romer, King munkáiban a kritika az 1980-as évek közepétől, amely az új/endogén növekedési elméletek kialakulásához vezetett. A tanulmány szempontjából az új/endogén növekedési elméletek a következő fontos változásokat jelenítik meg:

- a tőke csökkenő hozadéka helyett konstans hozadék feltételezése
- a tőke fogalmának kibővítése: humán és fizikai tőke együttes alkalmazása: humán tőke modellek
- az exogén módon meghatározott technikai haladás helyett annak endogenizálása: K+F, learning by doing modellek kialakítása,
- a gazdaságpolitika növekedési hatásainak meghatározása

Ennek megfelelően a növekedési modellek is módosulnak az endogén növekedési elméletekben. Az egyik legismertebb termelési függvény Lucasé, amely az (1) azonosságot a következőképpen módosítja:

$$(3) Y = A K^{\alpha} (hL)^{1-\alpha} h^{\mu}, \text{ ahol:}$$

h- humán tőke, μ - humán tőke pozitív externáliás hatása

Ennek megfelelően a gazdaság növekedése a következő képlettel írható le:

$$(4) \delta y = \delta A * A + \delta K * K + \delta (hL) * hL + \delta h * H$$

A tőkeállományt (K) a modellek (K+F, learning by doing) tovább bontották, kiemelve a kutatás-fejlesztés, az innováció/imitáció, infrastruktúra (Neusser), a gépberuházások (deLong-Summers) szerepét a gazdasági növekedésben.

A növekedés tényezőinek (humán tőke, K+F, fizikai tőke jellegzetességei) meghatározása mellett az új/endogén növekedési elméletek a gazdaságpolitikát illetően is változást jeleztek a növekedési elméletekben. A neoklasszikus növekedési elméletekkel szemben az endogén növekedési modellek szerint a gazdaságpolitikai beavatkozás jellege, az intézményrendszer befolyásolja a gazdasági növekedés dinamikáját. Így az elméletek szerint erre hat az állami beavatkozás foka és mértéke (Murphy, Romer tanulmányai), az adózás és közösségi szektor által megvalósított költség szerkezete (King-Rebelo, Barro és Rebelo tanulmányai), a K+F politika (Lichtenberg, Lucas tanulmányai), a kereskedelempolitika (Rivera-Batiz-Romer tanulmányai), a humán tőke felhalmozásának folyamata (Azariadis-Drazen, Becker-Murphy, Romer, Rebelo tanulmányai).

A tanulmányban az endogén növekedési elméletek két fontos eleme jelenik meg:

- milyen tényezők határozzák meg a gazdaság növekedését?
- miképpen hat a gazdaságpolitika, az intézményrendszer a növekedésre?

A tanulmányban kifejtendő versenyképességi koncepciónak két pillére van. Az egyik az új növekedési elméletekben meghatározott tartós növekedési tényezők közül azok, amelyek felhalmozása jelentős versenyképességi tartalékokat szabadíthat fel Magyarország esetében. A másik pillér azon alapfeltételek meghatározása, amelyek teljesülése elengedhetetlen a gazdaságpolitikában, a kormányzati szektor terjedelmében és szerkezetében, valamint a meglévő intézményi és szabályozási rendszerben ahhoz, hogy a gazdasági növekedés kínálati tényezőinek pozitív hatásai érvényesüljenek.

A versenyképességi koncepció négy forrást használ fel azon túlmenően, hogy elméleti alapként az „új növekedési elméleteket”, referenciaként és mérési háttérként a lisszaboni indikátorokat alkalmazza. Egyrészt beépültek a koncepcióba a jelentősebb nemzetközi szervezetek versenyképességgel és gazdasági növekedéssel foglalkozó jelentései, amelyek kiemelik, hogy keresztmetszeti megközelítésben milyen tényezők játszanak meghatározó szerepet a nyitott gazdaságokban a gazdasági növekedésben és versenyképességben (lásd a Melléklet I.1.-I.5 fejezeteit).

Másrészt, feldolgozásra került 11 sikeresen felzárkózó ország növekedési pályája, amelyből kiemelhetők azok a tényezők, amelyek fontosak lehetnek egy fenntartható és hosszú távon is sikeres hazai növekedési és versenyképességi koncepcióban (lásd a Melléklet II.1-II.11 fejezeteit). A felzárkozási modellek arra is példát mutatnak, hogy az egyes országokban miképpen történt meg a tartós növekedési tényezők felhalmozása, az adott intézményi-gazdaságpolitikai környezet miképpen hatott a növekedésre és versenyképességre és miképpen teljesültek a versenyképesség szempontjából fontosnak tartott alapfeltételek. Harmadrészt, a koncepció alapjául szolgálnak a gazdasági növekedés és versenyképesség alakulását a szerzők szerint a jövőben meghatározó trendek, amelyek egyszerre hatnak a növekedés tényezőire és alapfeltételire.

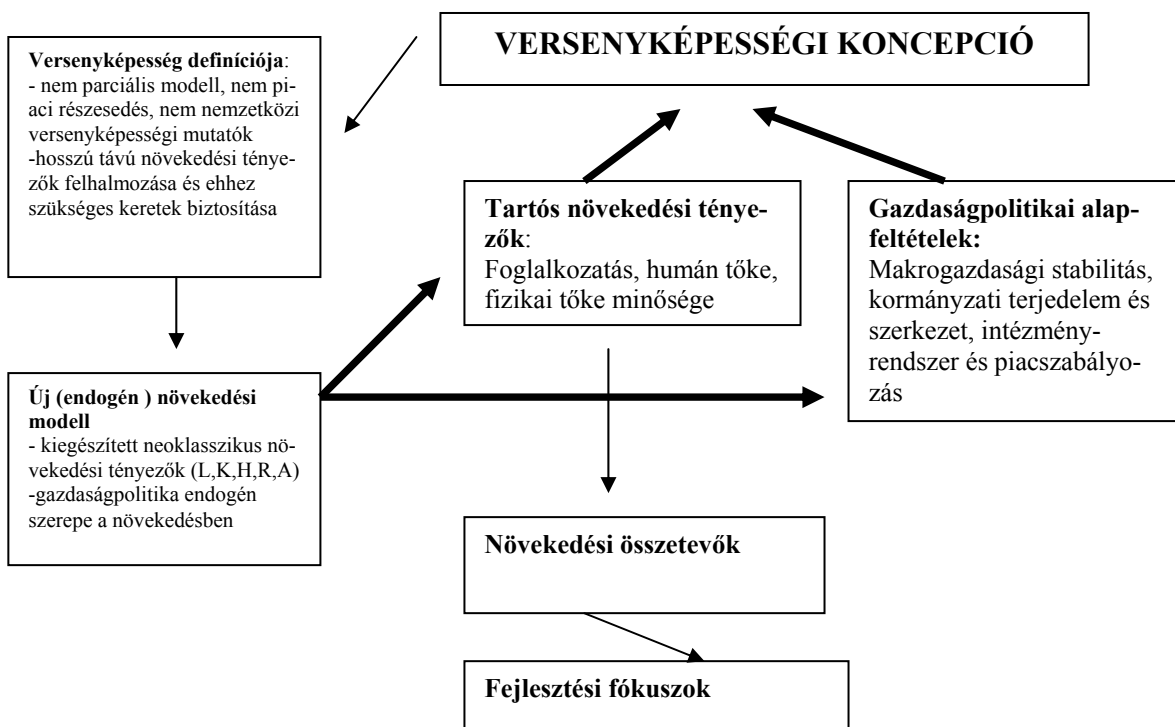
Végezetül a koncepció felvázolja azon európai gazdasági típusokat, amelyekben a növekedés és versenyképesség tényezői, valamint alapfeltételei (pl. az állami szerepvállalás mértéke, piacok szerkezete, stb.) egymástól eltérnek és különböző módon (és mértékben) teremtik meg a versenyképes gazdaságot. A felzárkózó államok tapasztalatai arra mutatnak rá, hogy nem lehet olyan versenyképességi koncepciót kialakítani, amely átveszi a különböző országok gyakorlatából a legjobb elemeket (*best practice*) és azokat egyszerre kívánja megvalósítani. Ezen tényezők, elemek ugyanis eltérő, az adott gazdaságokra jellemző speciális szerkezeti-intézményi környezet mellett érvényesülnek és ezeknek meghatározó befolyása van a versenyképességre. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azon főbb típusokat, amelyek mentén az európai gazdaságok fejlődé-

se megvalósul, és amelyek a növekedés és versenyképesség szempontjából eltérő tényezők fontosságát emelik ki.

A versenyképességi koncepció kialakítása során bemutatott források felhasználása mellett értékelésre kerül Magyarország kiinduló állapota a tartós növekedés tényezőit és alapfeltételeit illetően. (lásd bővebben a Melléklet III-as fejezetét).

Az említett inputok segítségével készült el a versenyképességi koncepció, amely kiemeli a tartós növekedés azon tényezőit, amelyek elsődlegesek a versenyképesség növelése szempontjából és meghatározza azokat a politikai-gazdaságpolitikai alapfeltételeket, amelyek teljesülése szükséges ahhoz, hogy a növekedési tényezők kifejtsék pozitív hatásukat. A versenyképességi koncepció szerint az öt tartós növekedési tényező (foglalkoztatás, beruházás, humán tőke, fizikai tőke minősége, termelékenység) közül a gazdaságpolitikának a foglalkoztatás, humán tőke állomány növelésére és a fizikai tőke minőségének javítására kell törekedni, míg a két másik tényező (beruházások, termelékenység) hozzájárulása a versenyképességhez közvetve érvényesül. A három növekedési tényezőhöz a versenyképességi koncepció három területen (makrogazdasági stabilitás, kormányzati szektor terjedelme és szerkezete, intézményrendszer és piacszabályozás) olyan alapfeltételeket definiál, amelyek teljesülése ahhoz szükséges, hogy a növekedési tényezők érvényesítsék hatásukat.

Grafikon 1. A versenyképességi koncepció alkotóelemei

A tartós növekedési tényezők olyan összetevőkből épülnek fel, amelyek lefedik a növekedési tényezők tartalmát. Így a foglalkoztatás, mint növekedési tényező érvényre jutásának feltétele egyrészt a munkaerő iránti kereslet növelése, másrészt a munkaerő-kínálat kereslethez történő igazítása, harmadrészt a munkaintenzitás növelése a ledolgozott munkaórákból eredő veszteségek csökkentése érdekében. Ennek megfelelően a foglalkoztatás növelésének három összetevője a demográfiai és egészségügyi trendek megfordítása, a munkaerő-kereslethez igazított munkaerő-kínálat megteremtése, az aktív munkahelyteremtés és helyi foglalkoz-

tatás ösztönzése a speciális igények figyelembevételével (munkaerőpiacról ideiglenesen kiszorultak, tartós munkanélküliek, leszakadt csoportok).

A tartós növekedési tényezőket alkotó összetevők meghatározását követően a versenyképességi koncepció számba veszi azokat a lehetséges fejlesztési fókuszokat, amelyek elősegíthetik a versenyképesség erősödését, és amelyek fejlődése szükséges ahhoz, hogy a növekedési tényezők pozitív hatása érvényesüljön. A fejlesztési fókuszok versenyképességi koncepcióra építő meghatározása egyben útmutatóul szolgálhat annak indoklásában, hogy miért a meghatározott területek kerülhetnek a fejlesztéspolitika fókuszába.

A meghatározott fejlesztési fókuszok nyújtják azt a kiindulási hátteret, amely segítséget ad az Európai Unió által nyújtandó, 2007-2013 között felhasználható források lehívásának meghatározására. A versenyképességi koncepció a források felhasználásának versenyképességgel és tartós növekedéssel konzisztens módját és területeit határozza meg.

Miközben a tanulmány a hazai gazdaság versenyképességének erősítését definiálja, a versenyképességi koncepció mindkét pillére (alapfeltételek és a tartós növekedés tényezői) szoros összhangban áll és figyelembe veszik a társadalmi kohéziót és a fenntartható fejlődést. Az alapfeltételek közül a jelenlegi adó- és járulékrendszer torzulásainak korrekciója, az államháztartás kiadásainak döntő hányadát kitevő alrendszerek (első sorban egészségügy, oktatás és közigazgatás) reformja, a makrogazdasági stabilitás kiemelt feltételként történő megjelenítése egyszerre szolgálja a versenyképesség és kohézió céljait. A tartós növekedés tényezői között a foglalkoztatás és humán tőke kínálatának növelése és az ennek elérése érdekében javasolt összetevők és fejlesztési fókuszok a versenyképességi hatás mellett elősegítik a jövedelmi, regionális és társadalmi különbségek, életesélyek eltéréseinek csökkenését. Így az oktatásnak és a képzésnek nem csupán a versenyképesség javításában van meghatározó szerepe, hanem a társadalmi esélyteremtésben, a területi és a szociális kohézió erősítésében is. A fizikai tőke minőségét javító beruházások, mint versenyképességi tényező megjelenítése továbbá lehetőséget ad az anyagtakarékos technológiák, a megújuló erőforrások és különösen a környezetbarát közlekedési infrastruktúra fejlesztésén keresztül a fenntartható fejlődés kritériumnak figyelembe vételére is.

A versenyképességi koncepció figyelembe veszi a regionális eltéréseket, illetve felhasználja a regionalitást és az egyedi regionális adottságokat a versenyképesség erősítéséhez. A versenyképességi koncepció keretében meghatározott tartós növekedési tényezők (akárcsak a kiinduló állapot, szűk keresztmetszetek, növekedési erősségek) regionálisan jelentős különbségeket mutatnak Magyarországon, és ezt figyelembe kell venni a fejlesztési fókuszok kijelölésekor, az egyes régiók fejlesztési prioritásainak definiálásakor. A versenyképességi koncepció módszertana lehetőséget ad regionális versenyképességi prioritások meghatározására, valamint arra, hogy ezek összhangban legyenek az országgal, illetve a régió kiinduló adottságaival. A versenyképességi koncepció és a regionális szempontok között kölcsönhatás van: a koncepció módszertana lehetőséget ad a regionális prioritások meghatározására, amelyek visszahatnak az országos versenyképességi koncepció konkrét megvalósulására. Az egységes módszertan, a kiinduló adottságok teljes körű figyelembevétele teremti meg az összhangot a koncepció és a regionális adottságok között.

A versenyképességi koncepció továbbá összhangban áll a 2007-2013 közötti időszak fejlesztéspolitikájának már korábban definiált öt céljával a foglalkoztatás bővítésével és a képzettség növelésével, a népesség egészségi állapotának javításával a társadalmi összetartozás erősítésével, a fizikai elérhetőség és a virtuális hozzáférés javításával, a természeti erőforrások és környezeti értékek védelme és fenntartható hasznosításával. A megjelölt fejlesztési fókuszok ezen kiemelt célok elérését lehetővé teszik: egyes esetekben közvetlenül (a definiált fejlesztési fókusz tartalma révén), más esetekben pedig közvetve.

II. A VERSENYKÉPESSÉGI TÉNYEZŐK ÉS FELTÉTELEK A FŐBB NEMZETKÖZI JELENTÉSEK ALAPJÁN

A versenyképességgel és növekedéssel kapcsolatos fontosabb nemzetközi jelentésekben számos mutató szerepel, amely a növekedés dinamikáját és fenntarthatóságát meghatározza és az országok növekedési teljesítménye közötti eltéréseket magyarázza. Ezeket a mutatókat foglalja össze a táblázat, amely 2 csoportra bontja őket:

- a standard növekedési modellekben szereplő tartós növekedési tényezők (munkaerő és tőke kínálata, humán tőke és K+F), amelyek meghatározzák a növekedés dinamikáját a növekedési számvitel alapján, és amelyekre a lisszaboni indikátorok egy része visszavezethető,
- a növekedés és versenyképesség alakulását befolyásoló alapfeltételek (makrogazdasági stabilitás, szabályozás, a kormányzati beavatkozás mértéke, terjedelme és minősége), amelyek meghatározzák a tartós növekedés tényezőinek mennyiségi és minőségi meglétét, illetve gazdasági növekedéshez történő hozzájárulásukat.

Táblázat 2. A főbb jelentések szempontjainak összefoglaló táblázata

	WEF	OECD	Sapir	A.T. Kearney	EU (2000-04)	KOK	CEPR
Tartós növekedési tényezők							
1. Foglalkoztatás			Foglalkoztatás és munka-intenzitás		foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatási ráta, KKV, munkaerő-piaci szabályozás	
2. Beruházások		Magas hozzáadott érték ágazatokban		FDI			
3. Humán tőke	Oktatás, képzés, egészségi állapot	Oktatás	Oktatás	képzettség (nyelv, stb.)	oktatás, képzettség	Oktatás,	
4. Fizikai tőke minősége	Innováció, technológia-transzfer, IKT	innováció, K+F, infrastruktúra		Infrastruktúra	Innovációs képesség	K+F, innováció	
5. Termelékenység		vezető ágazatokban, ágazati szerkezet-váltás	IKT	ágazati szerkezet-váltás magasabb termelékenységű felé		Tudásalapú gazdaság	mark-up, reguláció
Feltételek							
1. Makrogazdasági stabilitás	Államháztartás hiánya, lakossági megtakarítások, infláció, reál effektív árfolyam változás, kamatprémium	Infláció és ÁH (kiadás, adó, def)	EMU előfeltételek				
2. Kormányzati terjedelem és szerkezet	Adók, kormányzati kiadások minősége	adó,		adó		adó, kiadási szerkezet üzleti környezete	
3. Szabályozás és intézményrendszer	Szerződés-és jogbiztonság, korrupció mértéke, ár-munka- és pénzpiacok hatékonysága	Versenypolitika és dereguláció		hálózatos iparágak szabályozása	Versenypolitika, egységes szabályozás	hálózatos iparágak, egységes piac	Hálózatos iparágak, versenyszabályozás

A nemzetközi jelentésekből alapvetően a következő szempontokat lehet a versenyképességgel kapcsolatosan meghatározni.

II.1. A tartós növekedési tényezők érvényesülésének alapfeltételei

Makrogazdasági stabilitás. A nemzetközi versenyképességi és növekedési elemzések elsőrendű fontosságát tulajdonítanak a makrogazdasági stabilitás kialakításának és fenntartásának. A WEF, az OECD és a Sapir jelentések alapfeltételként kezelik a makrogazdasági stabilitás meglétét a növekedésben és versenyképességben, miközben a többi jelentés (A.T. Kearney, Kok) a stabilitás egyes elemeinek fontosságát hangsúlyozza. A makrogazdasági stabilitás oldaláról több tényező kerül előtérbe. Egyrészt kiemelt az alacsony infláció és a fiskális fegyelem, mint a stabilitásorientált gazdaságpolitika alappillére. Másrészt minden jelentés döntő fontosságúnak tartja a kiegyensúlyozott és a kiadásokat torzításmentes adóbevételekből finanszírozó költségvetést. Az OECD-s és az EU-s jelentések szerint a magas és kedvezőtlen szerkezetű redisztribúcióval rendelkező gazdaságokban lassú a növekedés, alacsony a versenyképesség szempontjából meghatározó képességek (innováció, K+F) GDP arányos szintje, mert a torzító adórendszer korlátozza növekedésüket. Harmadrészt egyes nemzetközi jelentések kiemelik a stabilitásorientált politikán belül a stop-go jellegű politikák teremtette bizonytalanságot és káros növekedési hatását, valamint ennek elkerüléséből eredő makrogazdasági előnyöket. (lásd Melléklet I.1 és I.2 fejezeteit).

Kormányzati terjedelem és szerkezet. A nemzetközi versenyképességi jelentések kivétel nélkül felhívják a figyelmet a kormányzati szektor terjedelmének és szerkezetének növekedést és versenyképességet befolyásoló hatására. A jelentések többsége egyetért azzal, hogy fontos az összhang az állami kiadások nagysága és a gazdaság fejlettsége között: számos esetben található a fejlettség szintjét messze meghaladó, és a versenyképesség erősödését gátló mértékű redisztribúció. Ugyanakkor a jelentések is kiemelik, hogy sajátos adottság, hogy a versenyképességben vezető államok között egyaránt találunk magas és alacsony újraelosztással rendelkező államokat. Ez az empirikus megfigyelés és a jelentések egyaránt felhívják a figyelmet arra, hogy a redisztribúció gazdasági fejlettséggel összhangban álló szintje mellett mennyire fontos a kormányzati kiadások szerkezete, a bevételek mértéke és az adórendszer szerkezete, illetve a kiadások elköltésének módja. Ezzel együtt az elmúlt két évtizedben sikeresen konvergáló/felzárkózó államok esetében a kiadások szintje alacsony volt illetve bizonyos típusokra (infrastruktúra, oktatás és foglalkoztatás, kohézió) koncentráálódtak a kiadások. A kormányzati terjedelemnél figyelembe veendő további fontos tényező az adórendszer és ennek torzító hatása: a centralizáció mértéke mellett itt is legalább olyan fontos szerkezete, ezen belül a munkaerő- és tőke adóztatása közötti választás, a közvetlen és közvetett adók relatív részesedése, az adórendszer egyszerűsége és kiszámíthatósága, valamint az adóadminisztráció mértéke. (lásd Melléklet I.1, I.4 és I.6 fejezeteit).

Szabályozás és intézményrendszer. A nemzetközi versenyképességi jelentések és rangsorok többségében kiemelt szerepet foglal el a termékpiaci verseny és a piacok kompetitív jellege, valamint ezen belül a hálózatos iparágak és szolgáltatások szabályozása. Az Európai Unió versenyképességével foglalkozó elemzések szerint azokon a területeken, ahol az EU-n belül az egységes piac megteremtése sikeresen halad (pl. pénzügyi szolgáltatások), ott ez a folyamat jelentős termelékenységnövekedést okozott és csökkentette az USA-val szemben fennálló versenyképességi hátrányokat. A CEPR jelentés szerint a versenyképesség és növekedés szempontjából fontos a termék- és pénzpiacokon meglévő verseny szintje, ezen belül az átlagos mark-up alakulása: szoros negatív korreláció mutatható ki a mark-up szintje, illetve a termelékenységbővülés és a gazdasági növekedés üteme között. Ahol nem eléggé kompetitívek ezek a piacok, gyenge a versenypolitika és a verseny szabályozása, ott ez lassítja az innovációt, korlátozza a munkaerő-kereslet és beruházások növekedését és az összes monopolpiacokkal kapcsolatosan közismert jóléti és hatékonyságvesztést eredményezi. A megfelelő termékpiaci verseny és dereguláció kiemelten fontos a hálózatos iparágaknál, a pénz-

ügyi szolgáltatások területén. A termék- és pénzpiacok kompetitivitásának foka befolyásolja az állami beavatkozás jellegét is, mert egyszerre kell az államnak aktívnak lennie versenypolitikában, szabályozásban és háttérbe szorulni más területeken (pl. újraelosztás). (lásd Melléklet I.3 és I.6 fejezeteit).

II.2. A tartós növekedés tényezői

Foglalkoztatás: A nemzetközi versenyképességi elemzések kiemelik a foglalkoztatás, a munkaerő-kínálat meghatározó szerepét a gazdasági növekedés és versenyképesség ösztönzésében. Ezen belül elsősorban az Európai Unió jelentések foglalkoznak azzal, hogy az alacsony foglalkoztatási ráta egyszerre a növekedés és versenyképességi lemaradása egyik jele és kiváltó oka. Az Európai Unió átlagában az alacsony foglalkoztatás mellett alacsony munkaintenzitás jellemző, amihez a munkatermelékenység USA-val és Japánnal szemben elmaradó szintje társul. A hosszútávon fenntartható növekedés egyik záloga keresleti és kínálati oldalról egyaránt a munkaerő-kínálat növelése. Az európai felzárkózó államok tapasztalatainak összevetése mutatja, hogy az EU-n belül is jelentős eltérések vannak a foglalkoztatás és munkaintenzitás szintjében: a foglalkoztatási ráta kiemelten magas az északi államokban, Spanyolországban, Nagy-Britanniában, Írországon, miközben alacsony a kontinentális és mediterrán gazdaságokban. Emellett az elmúlt évtized tapasztalatai arra is rávilágítottak, hogy megfelelő munkaerő-piaci reformokkal, foglalkoztatáspolitikai eszközökkel, képzési rendszerrel az alacsony foglalkoztatási rátát is lehet növelni, illetve a munkanélküliséget csökkenteni (Hollandia, Nagy-Britannia, Spanyolország, Dánia). A sikeresen felzárkózó államok példája is jelzi, hogy a foglalkoztatás növelése fontos előfeltétele a versenyképességnek és a növekedés gyorsításának. A foglalkoztatási ráta alakításában fontos tényezők a demográfiai folyamatok, a munkaerő-piaci szabályozás, a gazdasági növekedés szerkezete (ágazati, vállalatméreti, stb.), a képzés és oktatási rendszerek működése, az állam és magánszektor közötti kapcsolat, valamint a termékpiacok szabályozása.

Beruházások. A nemzetközi versenyképességi jelentésekben a beruházási ráta kevésbé kiemelt tényező, aminek két oka lehetséges. Egyrészt a jelentésekben szereplő országok többsége fejlett gazdaság, amely bővítéses tőkeállománnyal rendelkezik, ezért a tőkeállomány bővülése kisebb szerepet játszott a növekedés magyarázásában. Másrészt a jelentések szerint a beruházások volumene mellett minőségük legalább olyan erőteljesen hat a gazdasági növekedés ütemére és a versenyképességre. A beruházási ráta korlátozott említése mellett számos nemzetközi jelentés emeli ki a beruházásokon belül az FDI szerepét, mivel ez megtettesült tőkét, tudást és szervezeti ismereteket hordoz magával, és általában a hazai beruházásoknál magasabb háttértermelékenységgel rendelkezik, a fogadó gazdaság vállalataira is pozitív hatást gyakorolhat a tovagyűrűző hatások vagy az erőteljesebb verseny révén.

Az FDI mellett egyes elemzésekben kiemelten szerepel az állami tőkeképződés, az állami beruházások volumene és szerkezete. A nemzetközi jelentésekkel szemben a felzárkózási gazdaságok tapasztalatai között meghatározó a magas tőkeképződés (dél-koreai vagy ír), amely a pozitív növekedési és termelékenységi rés egyik záloga volt. Emellett az FDI is kiemelt tényezőként szerepel a sikeresen felzárkózó országok többségében.

Humán tőkeállomány. A humán tőkével való ellátottság szerepével minden jelentősebb növekedési, versenyképességi anyag foglalkozik és kiemeli meghatározó szerepét az elmúlt 10-20 év növekedési teljesítményeinek meghatározásakor. A humán tőkével való ellátottság szerepe egyaránt megjelenik a foglalkoztatási ráta növelésében és önmagában vett növekedési tényezőként is. A humán tőkére fordított kiadások nagysága mellett fontos a kiadások szerkezete, illetve az intézményi környezet, amelyben elköltésre kerülnek. Ezen belül kiemelt szerepe van annak, hogy miképpen oszlanak meg oktatási kiadások a köz- (alap- és középfokú), illetve felsőfokú oktatás között, illetve mennyire piaci kereslet által vezérelt a képzési rendszer. Fontos bizonyos képességekkel (nyelvtudás, számítástechnika) történő ellátottság (A.T. Kearney, WEF), ennek kép-

zése és az ebben meglévő tudásállomány alakulása. A humán tőke növekedési hatásainak érvényesülése érdekében kiemelten fontos a hálózati kapcsolatok megléte, ezen belül az oktatás és az üzleti szféra, valamint a képzés és foglalkoztatás közötti kapcsolat. A felzárkózó államokban a humán tőkével való ellátottság fontossága ország-specifikus (eltérő volt jelentősége a gazdaságok között, illetve a különböző fejlettségi szintek és növekedési szakaszok mellett az egyes képességek szerepe), főleg a magasabb fejlettségű államok esetében szerepelt fontos tényezőként.

Fizikai tőke minősége. A termelékenység növekedése nem csak a fizikai tőke kínálatának függvénye, hanem egyre inkább szerkezetének, minőségének, amit három tényező határoz meg. Az egyik a K+F kiadások szintje, a kutatás-fejlesztési rendszer felépítése és jellege, amely az új növekedési elméletekben önálló növekedési tényezőként jelenik meg. Kiemelt fontosságú a K+F-en belül a magánszektor kiadásainak nagysága, illetve az állami K+F kiadások szerkezete (kompetitív vagy additív jelleg a magánszektor költségéhez képest). A fizikai tőke minőségét a saját kutatási-fejlesztési képességek megléte mellett több jelentés (OECD, A.T. Kearney) szerint befolyásolja a technológiatranszfer és az adaptáció képessége: ez ismételtén aláhúzza az FDI, a képzettség és szakértelem meglétét. Végezetül kiemelten fontos a fizikai tőke minőségének alakításában az infrastrukturális ellátottság szerepe: a fizikai, virtuális infrastruktúra mennyiségi és minőségi kínálata a növekedés önálló determináló tényezője.

Az infrastruktúra tekintetében az összes meghatározó nemzetközi jelentés kiemeli az infokommunikációs szektor szerepét a termelékenység, a beruházások és a hatékonyság növekedésében. A tényező mindenhol kiemelt magyarázó változóként szerepel az USA és az Európai Unió, illetve az Európai Unió gyorsan növekvő és stagnáló államai közötti eltérések magyarázatában. Követve az empirikus elemzések tapasztalatait a jelentések (elsősorban az OECD, a Sapir, a Kok, és az A.T. Kearney) rámutatnak arra, hogy egy kis nyitott gazdaság versenyképessége szempontjából meghatározó, hogy miképpen képes a gazdaság az infokommunikációs eszközök alkalmazását elősegíteni az üzleti, kormányzati és lakossági szegmensekben. Az infokommunikációs eszközök és szolgáltatások (IKT) alkalmazásának (ICT use) fontos ismérve a penetrációs mutatók alakulása, a B2B és B2C piac mérete, az eKormányzat és eKereskedelem terjedelme és az ebből nyerhető hatékonysági előnyök. Miközben az elemzések szerint meghatározó a növekedés és versenyképesség szempontjából miképpen terjed el a gazdaságban és a társadalomban az IKT-eszközök alkalmazása, több elemzés felhívja a figyelmet az erőteljesen bővülő IKT szektor közvetlen növekedést generáló hatására (pl. USA, skandináv államok, távol-keleti gazdaságok esetében). (lásd Melléklet I.3 és I.5 fejezeteit).

Termelékenység. A termelékenység a növekedési modellekben és versenyképességi elemzésekben az a növekedési maradvány, amelyet a tőke és a munkaerő mennyiségi és minőségi kínálata, valamint az intézményi-makrogazdasági feltételek határoznak meg. A termelékenység növekedése, mint a versenyképességi, növekedési eltéréseket magyarázó egyik tényező és ok is megjelenik. A nemzetközi jelentések a termelékenység növekedést generáló hatásai között kiemelnek négy fontos tényezőt. Egyrészt, a fizikai és humán tőke mennyiségi és minőségi kínálata mellett a termelékenység növelésének fontos tényezője a szabályozórendszer jellege és ezen belül a kompetitív piaci környezet megléte. A hálózatos iparágak kompetitív szerkezete, a hatékony versenypolitika, a piacra történő egyszerű belépés és kilépés, az EU-n belül az Egységes Piac versenyerősítő hatása fontos tényezője a növekedésnek.

Másrészt, a termelékenység növekedésre gyakorolt hatásának érvényesüléséhez olyan, a GDP-ben jelentős súllyal szereplő ágazatok szükségesek, amelyek erőteljesen hozzájárulnak a GDP növekedéséhez. Harmadrészt, a növekedés szempontjából fontos a gazdasági szerkezetváltás, vagyis az a képesség, hogy bekövetkezzen az elmozdulás a magasabb hozzáadott értéket megtestesítő ágazatok felé és biztosított legyen az ehhez szükséges kínálati rugalmasság. A magasabb hozzáadott értéket előállító ágazatok részesedésének növekedése a GDP-ben a versenyképesség és a gazdasági növekedés fenntartásának kulcskérdése a gyors szerkezeti változások mellett.

Negyedrész, a nemzetközi felmérések egyetértenek abban, hogy miközben a termelékenység növekedése alapvetően a magánszektor, a kompetitív szféra rugalmasságának függvénye, fenntartható növekedéséhez elengedhetetlen a hatékony közigazgatás és kormányzati szektor. Az Európai Unió utolsó versenyképességi jelentése kiemelten foglalkozik a közösségi szektoral és a közjavak szolgáltatásának hatékonyságával, mint a versenyképességet és a gazdasági növekedést alapvetően befolyásoló tényezővel.

III. A NÖVEKEDÉS ÉS VERSENYKÉPESSÉG EMPIRIKUS TAPASZTALATAI

III.1. Felzárkózási tapasztalatok

Az elmúlt 15-20 évben több gazdaság sikeres felzárkózást hajtott végre, jelentősen csökkentette a fejlett államokkal szemben fennálló lemaradását, sőt egyes esetekben meg is előzte őket. A sikeresen növekvő országok tapasztalataival kapcsolatos elemzésünk kiterjedt az eltérő intézményi adottságú, gazdasági struktúrájú és különböző növekedési pályát befutó államok értékelésére, kiemelve azokat a közös tényezőket, amelyek meghatározók voltak felzárkózásukban. Az elemzésbe a következő gazdaságok kerültek: Chile, Csehország, Dél-Korea, Észtország, Finnország, Írország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szingapúr és Szlovénia. (lásd Melléklet II.1 - II.11 fejezeteit).

A felzárkózási modellek szerint vannak egységes tényezők, amelyek befolyásolják a felzárkózást, illetve a versenyképességet. Ezek súlya azonban eltérő és többnyire más intézményi környezetben és korszakban hatottak: ezért teljes egészében az egyes felzárkózási modellek tapasztalatai nem vehetők át, mechanikusan nem másolhatók.

A tartós növekedés tényezőinek versenyképességi hozzájárulása előtt érdemes röviden összefoglalni a versenyképesség növelésének és fenntartásának alapfeltételeit a felzárkózó gazdaságokban.

1. Makrogazdasági stabilitás

A felzárkózó államok tapasztalata rávilágít arra, hogy a gyors növekedés és javuló versenyképesség egyik fontos előfeltétele a demokratikus berendezkedésű államokban a politikai stabilitás és konszenzus megteremtése volt. A sikeres növekedés és felzárkózás az esetek többségében olyan társadalmi paktumokkal, megállapodásokkal kezdődött, amelyek meghatározták a gazdasági szereplők viselkedési mintáját, együttműködési hajlandóságát. A politikai stabilitás a paktumokon túlmenően általában feltételezte a közös politikai célok elfogadását, a társadalmi partnerek szavahihető és korrekt együttműködését, követeléseik során a lényegi átváltások (bérnövekedés versus foglalkoztatás) figyelembe vételét. Kiemelten fontos ebből a szempontból a kormányzat hitelessége és a szakszervezetek realitásérzéke. (lásd Melléklet II.6 és II.9 fejezeteit).

A felzárkózási modellekben a konvergencia-folyamatot megelőzte egy stabilizációs folyamat, amelyet követően a liberalizációs és deregulációs lépések segítettek a felzárkózást. Ez ismételten rávilágít a politikai konszenzus és társadalmi paktumok, valamint a makrogazdasági fegyelmek kitüntetett szerepére a növekedés fenntarthatóságában.

Minden sikeres felzárkózás alapfeltétele a makrogazdasági stabilitás volt: csak azok a gazdaságok növekedtek gyorsan és tartósan, amelyek folyamatosan egyensúlyi pályán fejlődtek, stabilitásorientált gazdaságpolitikát folytattak és elkerülték a stop and go jellegű ciklusokat. Minden felzárkózó államban – egyes válságéseket leszámítva - kiszámítható költségvetési és makrogazdasági politikát, összhangban lévő fiskális és monetáris szabályozást, általában intézményi elkötelezettséggel megtámogatott szabályalapú gazdaságpolitikát találunk.

2. Kormányzati terjedelem és szerkezet

A felzárkózó gazdaságokban eltérő mintákat találunk a kormányzati terjedelemre vonatkozóan: az adatok alapján vannak erőteljes és korlátozott állami redisztribúcióval rendelkező gazdaságok is. A magas

redisztribúcióval rendelkező gazdaságok esetében is a redisztribúció növekedése összhangban volt emelkedő jövedelmi szintjükkel és a korábban alacsonyabb fejlettség mellett korlátozottabb centralizációs és redisztribúciós rátákkal rendelkeztek.

A kiadások szerkezetét illetően minden sikeresen felzárkózó gazdaságban magas közösségi beruházásokat, számottevő oktatási és infrastrukturális kiadásokat, jelentős egészségügyi költséget találunk. Ugyanakkor a támogatások, a jóléti kiadások, az állam működési költségeinek fedezése eltérő mértékben és súllyal szerepel a kiadások között, attól függően, hogy milyen típusú államról van szó. (lásd Melléklet II.5, II.9 és II.10 fejezetit).

3. Intézményrendszer és szabályozás

A sikeresen felzárkózó államok tapasztalata, hogy mindenhol fontos volt a határozott állami szerepvállalás és egyben az is, hogy ez a szerepvállalás milyen szerkezetben és intézményi keretek között valósult meg. Az erőteljes és sikeres állami beavatkozás esetében a hangsúly nem a redisztribúció fokán volt, hanem azon, hogy miképpen alkalmazta a közvetett beavatkozási, szabályozási eszközöket, miképpen koordinált a gazdasági szereplők között, milyen indirekt gazdaságösztönzési elemeket (befektetés-ösztönzés és beruházások, stb.) alkalmazott. A sikeres állami szerepvállalás fő eszközei a hatékony piacsabályozás és dereguláció, a jól irányított és közvetett ösztönzők voltak, semmint közvetlen fejlesztési programokon alapuló iparpolitika és befektetések közvetlen támogatása. Az állami szerepvállalással kapcsolatosan a felzárkózó államok gyakorlatára rávilágít arra, hogy milyen fontos az állam proaktív szerepének biztosítása (stabilizáció, konszolidáció, targeting (pl. IKT szektor)).

A strukturális és kohéziós alapok fontos szerepet játszottak a kohéziós országok felzárkózási folyamatában, amennyiben azt a megfelelő céloknak rendelték alá. A strukturális alapok esetében kiemelendő, hogy azon országok bizonyultak sikeresnek a források felhasználásában, amelyek koncentráltan hasznosították őket, és a fejlesztési prioritásokon belül két területet kiemeltek: az infrastruktúrát és a humán tőkét. (lásd Melléklet II.6, II.8 és II.9 fejezeteit).

A felzárkózó gazdaságok tapasztalatai a versenyképességgel és a tartós növekedés tényezőivel kapcsolatosan a következő pontokban foglalhatók össze.

1. Foglalkoztatás. A gyors növekedés forrása a termelékenység növekedése és a foglalkoztatottak számának bővülése volt. A felzárkózó államok fontos tapasztalata, hogy növekedésük csak akkor volt töretlen és fenntartható, ha a foglalkoztatottak számának erőteljes bővülésével párosult, és olyan szerkezetben és dinamikában sikerült a növekedést fenntartani, hogy a termelékenység és az egy főre eső GDP is bővült a növekvő foglalkoztatás mellett. A foglalkoztatás növekedése mind kínálati oldalról, mind kohéziós szempontok alapján a versenyképesség növelésének egyik előfeltétele volt. A felzárkózó gazdaságokra jellemző eltérő intézményrendszeri és szabályozó környezet mellett is bizonyos hasonló tényezők szerepe egyaránt fontos volt a foglalkoztatási ráta növelésében: az aktív munkaerő-piaci eszközök dominanciája, a képzés folyamatos formája és forrásokkal történő ellátottsága, a munkaerőpiacok rugalmassága, a társadalmi kohézió (bár országonként eltérő mértékű) erősítése foglalkoztatáspolitikai lépésekkel is.

2. Beruházások. A felzárkózó gazdaságok többsége magas beruházási rátával rendelkezett, de emellett – összhangban a nemzetközi versenyképességi jelentésekkel – legalább olyan fontos volt a beruházások szerkezetének, a fizikai tőke minőségének alakulása. Ebből a szempontból az FDI sok esetben jelentett valóban dinamizáló tényezőt: tőkebevonást, technológiainportot, gazdaság szerkezetének javítását, munkahelyteremtést. A felzárkózó államok tapasztalata rávilágított a minőségi váltás fontosságára az FDI beáramlás alakulásában, és ennek kapcsán az FDI és a beszállítók, az FDI és a hazai multinacionális vállalatok közötti kapcsolat szerepére (Finnország, Szlovénia). Különösen fontos tényező, hogy a versenyképes, felzárkózó gazda-

ságok egy részében magas volt a kifelé irányuló FDI, amelynek összességében pozitív növekedési hatásai voltak és fontos volt erőteljes ösztönzése. (lásd Melléklet II.5 és II.11 fejezeteit).

3. Humán tőke. Az eltérő kiinduló fejlettségi szint, a külső peremfeltételek különbözősége ellenére a humán tőkének minden egyes felzárkózó gazdaságban kiemelt szerepe volt a növekedésben. A felzárkózó gazdaságok GDP-jük magas hányadát fordították képzésre és oktatásra és az iskolázottsági mutatóik folyamatosan javultak. Ezen belül az oktatási rendszernek szerepe fontos volt a konvergencia-folyamat alakulásában: az oktatás és képzés idomult a vállalati, piaci igényekhez, illetve a vállalatok és az oktatási intézmények közötti kooperáció erőteljes volt ezekben a gazdaságokban. Minden felzárkózó gazdaság esetében kiemelendő az alap- és középfokú oktatás magas színvonala, a piaci igényeknek megfelelő felsőfokú képzés, az oktatási-képzési rendszer erőteljes finanszírozása, valamint a vállalati szektor – állami intézmények - oktatási intézmények közötti szoros kooperáció megteremtése. (lásd Melléklet II.3, II.4 és II.5 fejezeteit).

4. A fizikai tőke minősége. A felzárkózó államok mindegyike kiemelt fejlesztési területnek tekintette az infrastruktúrát és a közszféra, illetve esetenként a magánszektor forrásainak jelentős hányadát kötötték le az infrastrukturális beruházások. A felzárkózó államok többségében magas volt az innovációra és kutatás-fejlesztésre fordított nemzeti és állami kiadások nagysága is: ez sok országban az importált technológia hatékony adaptálásában (Chile, Dél-Korea, Szlovénia), vagy saját kutatás-fejlesztési kapacitások, technikai fejlesztések (Finnország, Írország) kialakításában nyilvánult meg. (lásd Melléklet II.1, II.3, II.5, II.6 és II.11 fejezeteit).

5. Termelékenység. A felzárkózó gazdaságok többségében a növekedés fontos forrása volt a termelékenység folyamatos emelkedése: ez mind a munkatermelékenységre, mind a teljes tényezőtermelékenységre igaz. A termelékenység növekedésén belül különösen fontos volt, hogy a gazdaságok képesek voltak a munkaerő- és termelési költségek növekedésével a magasabb hozzáadott értéket megtestesítő területek felé elmozdulni. Ez igaz volt a beruházások, a közvetlen tőkebefektetések, a kibocsátás és idővel az export szerkezetét illetően is. A munkaerő-, majd tőke- és végül tudásintenzív fejlődési pálya klasszikus pályáját futotta be többek között Dél-Korea, Chile, Finnország, Írország is, és a többi gazdaságban is érvényesült a fejlettség és a hozzáadott értéktartalom közötti pozitív korreláció.

A termelékenység növekedéshez történő hozzájárulását illetően érdemes kiemelni az infokommunikációs eszközöket gyártó szektorok, valamint az információs társadalom infrastruktúrájának kiépülését. A vizsgálatba bevont gazdaságok között több (Finnország, Dél-Korea, Észtország) esetben az IKT-szektor közvetlen hozzájárulása jelentős volt a kibocsátás, a foglalkoztatás és a termelékenység növekedéséhez. Emellett azonban minden egyes országban kiemelten gyorsan terjedt a háztarások, kormányzat és az üzleti szféra esetében ezen eszközök alkalmazása és ennek termelékenységhez történő hozzájárulása jelentős volt.

III.2. A meghatározó európai gazdasági modellek

A felzárkózó államok tapasztalatai arra mutatnak rá, hogy nem lehet olyan versenyképesség koncepciót és növekedési modellt kialakítani, amely átveszi a különböző országok gyakorlatából a legjobb elemeket (*best practice*) és azokat egyszerre kívánja megvalósítani, mert ezek szerkezeti-intézményi környezete eltérő. Nem lehet a finn K+F, az olasz KKV, az ír FDI, a spanyol egészségügyi politika vegyítésével egy *best practice* rendszert kialakítani, mert ezek egymással nem teljesen összeegyeztethetők és az adott országok kínálati feltételei, intézményi és kulturális környezete, makrogazdasági politikája és a globális körülmények erőteljesen befolyásolják alakulásukat.

Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azokat a modelleket, amelyek mentén az európai gazdaságok fejlődése megvalósul és amelyek a növekedés és versenyképesség szempontjából eltérő tényezőket emelnek ki fontosnak.

Az európai gazdaságokat négy strukturális-intézményrendszeri adottságaiban eltérő típusokra lehet felosztani: angolszász, konzervatív/kontinentális, északi és mediterrán. Ezen típusokhoz tartozó gazdaságok több közös és a hazai gazdaság versenyképessége és növekedési pályája szempontjából tanulmányozásra érdemes sajátosságokkal rendelkeznek. Ezek az adottságok elsősorban az intézményrendszerre, illetve az állami versus piaci koordináció mértékére és területeire vonatkoznak.

1. Angolszász modell. Az angolszász típusú gazdaságra a piaci allokáció meghatározó szerepe jellemző, és ezen gazdaságok koordinálatlan piacgazdaságok csekély állami beavatkozással:

- kompetitív piaci struktúrák és tőkepiaci forrásallokáció, illetve koordináció jellemzi ezen gazdaságokat,
- korlátozott az állami beavatkozás, a jóléti állam reziduális szerepet játszik,
- társadalmi kohézió és szolidaritás alacsony prioritású
- a foglalkoztatás védettsége alacsony, szociális juttatások rászorultság alapján és egészségügyet és oktatást leszámítva közjavak kínálata korlátozott

2. Kontinentális/konzervatív modell. Az angolszásszal szemben erőteljesebb állami beavatkozás, amely a szabályozás mellett tágabb lehetőséget ad a közjavak nyújtására:

- tágabb a jóléti állam, amely fedezi a foglalkoztatáshoz kötött jóléti transfereket,
- korporatista piacgazdaság, amelyben jelentős az érdekképviseltek szerepe és súlya,
- centralizált bértárgyalások, amelyek fontos szerepet játszanak a makrogazdasági folyamatok alakulásában, bár alkalmanként probléma az ágazati béralkuk súlya,
- szemben a tőkepiaci alapú angolszász típusal a bankrendszeren keresztüli forrásallokáció,

3. Északi modell. Kiugróan magas állami centralizáció, amely kiadási oldalon a szociális juttatások és a humán és fizikai tőkeképződés támogatására kerül felhasználásra:

- kiugróan magas világviszonylatban is az állami centralizáció / redisztribúció,
- kiadási oldalon racionális és hatékony állami szolgáltatások, a versenyképesség szempontjából kiemelkedően fontos magas K+F és oktatási kiadásokkal,
- magas foglalkoztatási ráta és folyamatos képzés a humán tőke minőségének javítására,
- a magas adóelvonás alapvetően a fogyasztást, és a jövedelmet és nem az üzleti szférát érinti,
- innovatív képesség, hatékony költségvetés nyomán sikeresen reagált az elmúlt évtized növekedési kihívásaira

4. Mediterrán modell. Viszonylag erőteljes állami beavatkozás a fejlettségi szinttel összhangban lévő állami redisztribúcióval:

- közepes mértékű állami újraelosztás, ágazatonként jelentős állami tulajdonnal,
- az állami szerepvállalás nem racionális, egyszerűen gyenge és esetenként túlszabályozó
- nincs átfogó és kötelező jóléti háló, ellenben kötelező állampolgársági alapon ingyenes egészségügyi rendszer,
- szoros korporatista elemek, pénzüpiaci finanszírozással.

Az európai gazdaságok teljesítménye az elmúlt években eltért az egyes modellhez tartozó államok esetében. A növekedés és versenyképesség alapján a legerőteljesebb előrelépést a két végleten található típusokhoz – angolszász és északi – tartozó államok produkálták, míg a két másik típusba sorolt gazdaságok (Franciaország, Belgium, Németország és Olaszország, Portugália, Görögország) lassabban növekedtek. Ennek egyik oka, hogy a növekedés és versenyképesség centrumába olyan tényezők kerültek, amelyek vagy az angolszász (alacsony állami redisztribúció, rugalmas munkaerő-piacok, tőkepiaci allokáció, kompetitív piaci szerkezetek) vagy az északi típusban (K+F, magas foglalkoztatás, kiszámítható állam, állam-üzleti szféra-képzés szimbiózisa) található. Így miközben a versenyképességi koncepciót nem lehet úgy megalkotni, hogy az átvegye a különböző gazdaságok *best practice* mintáit, az egyes létező típusok működésével kapcsolatosan szerzett tapasztalatokat figyelembe lehet venni.

III.3. A versenyképességet meghatározó globális tendenciák

Az előző két fejezet a sikeres felzárkózási mintákat, illetve a főbb európai növekedési/fejlődési típusokat tekintette át a leszűrhető tapasztalatok meghatározása érdekében. A versenyképességi koncepciónak azonban a következő 7-8 évre kell fókuszokat, fejlesztési prioritásokat megszabni, ezért röviden szükséges áttekinteni azokat a globális és ezen belül EU-n belüli folyamatokat, amelyek hatnak a hazai gazdaság növekedésére és versenyképességére.

- 1. Tudásgazdaság terjedése.** Az elkövetkező években felerősödik a tudásgazdaság előtérbe kerülése és mind több ágazatban-területen válik a versenyképesség meghatározó tényezőjévé. Ennek a következménye, hogy növekszik a humán tőke, az innováció, a kutatás-fejlesztés szerepe a versenyképességben és hozzájárulása a növekedéshez. Mindez kiemeli az oktatási rendszer, a kutatás-fejlesztés, az innovációs kapacitások növelésének fontosságát a versenyképesség erősítése érdekében.
- 2. Tovább terjedő globalizáció és liberalizáció.** Folytatódik a nemzetközi áru- és pénzüpiacok globalizálódása, a verseny és szabad termelési tényezők áramlása előtt álló korlátok lebontása, a liberalizáció. Mindennek három fontos következménye van. Egyrészt a korábbi időkkel szemben tovább növekszik a kompetitív piacok meglétének hozzájárulása a növekedéshez. Másrészt hatványozottan felértékelődik a makrogazdasági stabilitás, a hiteles, átlátható, konzisztens és kiegyensúlyozott gazdaságpolitika szerepe. Végezetül vélhetően eltolódás következik be a tőkepiaci, kockázati tőketársaságokon, befektetési alapokon keresztül megvalósuló finanszírozás irányába. A nemzetközi közvetlen tőkebefektetésekben a kelet-közép-európai régió középtávú kilátásai pozitívak. Jelentős eltolódás várható a szolgáltatásokba (üzleti szolgáltatások, ICT, oktatás és egészségügy, közlekedés) irányuló FDI felé. A feldolgozóiparban a domináns szektorok várhatóan a járműgyártás, elektronikai ipar és élelmiszeripar lesznek. A zöldmezős beruházások mellett a kelet-közép-európai régióban is legalább az előbbiekkal egyenértékű fontosságú lesz az egyesülés-felvásárlások szerepe. A befektetés-ösztönzésben előtérbe kerül a közvetlen célzás (targeting).

3. **Szolgáltatások gyorsuló terjedése.** A szolgáltatások részesedésének erőteljes növekedése figyelhető meg világszerte a kibocsátásban és a foglalkoztatásban: ez egyaránt érinti a fejlett és a közepesen fejlett, felzárkózó gazdaságokat. A szolgáltatások térnyerése növeli a foglalkoztatási rátát, ugyanakkor módosítja a termelékenység és növekedés kapcsolatát, és szorosan kapcsolódik a tudásgazdaság és az infokommunikációs eszközök és szolgáltatások térnyeréséhez.
4. **Az információs társadalom infrastruktúrájának terjedése.** A növekedés egyre meghatározóbb tényezőjévé válik az infokommunikációs szektor és az információs társadalom infrastruktúrájának kiépítése, amely közvetlenül és közvetve is a termelékenység, a beruházások és a humán tőkeállomány növekedését ösztönzi. A megszerzett versenyképességi pozíciók fenntartása szempontjából is meghatározó jelentőségű lesz az információs társadalom infrastruktúrájának kiépítése.
5. **Feltörekvő régiók növekvő súlya.** A termelés globalizálódásával, a tartós növekedés tényezői súlyának átrendeződésével felerősödik a közepes jövedelmű, feltörekvő gazdaságok/régiók gazdasági szerepe és versenyképessége. Ezen gazdaságok több területen is komoly vetélytársakká váltak: manapság és a jövőben még inkább már nem csak az alacsony munkaerő költségű, összeszerelő jellegű ágazatokban és termékekben lesznek versenyképesek, de a közepes, esetenként magas hozzáadott értékű szolgáltatások és termelés esetében is.
6. **Módosuló európai prioritások.** Az európai hármasságon (növekedés-elosztás-fenntarthatóság) belül a korábbinál erőteljesebb hangsúly kerül majd az első tényezőre (versenyképesség erősítése, Lisszabon, adóverseny a harmonizációval szemben, stb.) ugyanakkor változatlanul a három tényező erőteljes szimbiózisa fontos ezekben a gazdaságokban.
7. **EU szerkezetváltás felerősödése.** A bővítés nyomán felerősödik a szerkezetváltás az Európai Unión belül, és ennek jeleként egyre erőteljesebb lesz a termelés kitelepülése az EU-n belül a régi tagállamokból az új tagállamok irányába, növekszik az EU 25-ben iparágon belüli és közötti kereskedelem, illetve FDI-áramlások volumene.
8. **Növekedési kilátások az EU-ban.** A többi nagy régióval összevetve az Európai Unió növekedési kilátásai kedvezőtlenebbek, amit figyelembe kell venni a növekedés és versenyképesség alakulásánál. Ugyanakkor az egyes országok között meglévő eltérések a jövőben is fennmaradnak, ami rámutat a szerkezeti reformok, gazdaságpolitikai lépések fontosságára.

IV. MAGYARORSZÁG INDULÓ HELYZETE A VERSENYKÉPESSÉGI ALAPFELTÉTELEKBEN ÉS TÉNYEZŐKBEN

IV.1. A versenyképességi alapfeltételek Magyarországon

1. Makrogazdasági stabilitás

Magyarországon a makrogazdasági stabilitás hiánya valamennyi mértékadó nemzetközi összehasonlító elemzés szerint komoly probléma. Emiatt a tartós növekedés számos tényezőjére kevésbé tud fókuszálni a gazdaságpolitika, ami versenyképességi problémákhoz és hosszabb távon a felzárkózás lassulásához vezet.

1. A tartós növekedés fontos előfeltétele a minimális politikai konszenzus az alapvető gazdaságpolitikai eszközökben (és nem pusztán a retorikailag azonos "célokban"). Ehhez a fiskális stabilitásról is szükséges lenne a fő politikai erőknél legalább minimális mértékben konszenzusra jutniuk, ez azonban hiányzik Magyarországon. Nincs egyetértés a versenyképesség-kohézió-fenntarthatóság viszonyáról, a versenyképesség javításához szükséges lépésekről, a versenyképesség és növekedés ösztönzése érdekében elkerülhetetlen reformokról és ezek költségeiről, illetve megoszlásáról. Nemcsak a politikai szereplők között hiányzik azonban a tartós növekedés feltételeinek biztosításához minimálisan szükséges konszenzus, de a szociális partnerek sem túlságosan kooperatívak, és ebben a folyamatban gyenge a civil szféra szerepvállalása is. Így a makrogazdasági stabilitás megteremtésében – a nemzetközi tapasztalatok egyhangú tanúsága szerint – rendkívül jótékony hatású gazdasági-társadalmi megállapodások ("paktumok") megkötésének politikai peremfeltételei kedvezőtlenek, ami a hosszú távú versenyképesség szempontjait veszélyezteti.
2. A makrogazdasági stabilitás általában nem volt kiemelt gazdaságpolitikai prioritás, a gazdasági folyamatokat és a gazdaságpolitikát stop-and-go megközelítés jellemezte, döntően a politikai ciklusok függvényében. Általában is gyenge a fiskális fegyelem, és a korábbi adósságterhek jelentős csökkenéséből adódó lehetőségeket a gazdaságpolitika a versenyképességi tényezők javítása nélkül herdálta el: a 2000-ben még jelentős elsődleges többletet produkáló államháztartás 2002-2003-ban már kamatfizetések nélkül is súlyos hiánnyal zárt. A fiskális stabilizációra történő eltökéltség hiánya mellett az államháztartás intézményrendszere is hozzájárul az egyensúlyi zavarok folyamatos újratermelődéséhez. Ráadásul hosszabb ideje – a pénz- és tőkepiaci szereplők számára is nyilvánvalóan – érzékelhető a feszültség a fiskális és a monetáris politikai döntéshozók között. Jelentős az árfolyam-kockázat, magas a kamatfelár: majdnem minden metszetben súlyos makrogazdasági feszültségek vannak, amelyek már rövidtávon megoldást igényelnek.

2. Kormányzati terjedelem és szerkezet

1. Az állami beavatkozás Magyarországon túlzott mértékű és kedvezőtlen szerkezetű. Az állam sok olyan területen nem avatkozik be, ahol kellene (versenypolitika, szakképzés, indirekt iparpolitika), miközben számos esetben szerepe túlzott mértékű (adminisztráció, szabályozás, állami tulajdonosi szerepvállalás). Az állami beavatkozás nem proaktív, ösztönző, hanem követő és döntően korlátozó/büntető jellegű, emellett gyakran esetleges és kiszámíthatatlan. A szolgáltató állammal szemben a szabályozó, az adminisztratív, bürokratikus állami beavatkozás kerül előtérbe.
2. Az állami újraelosztás mértéke a fejlettséghez képest viszonylag magas: ez érvényes mind az azonos fejlettségű országokkal, mind a mai fejlett országok hazánkkal azonos fejlettségi szint melletti

redisztribúcióval történő összevetésben. A kiadások szerkezete kedvezőtlen, mert a nagy redisztribúciós rendszerek (elsősorban oktatás, egészségügy, önkormányzatok, közigazgatás) kiadási struktúrája kedvezőtlen, és a pazarló működési kiadások alacsony fejlesztésekkel párosulnak. Az alacsony hatékonyságú újraelosztó rendszerek folyamatosan hiányt termelnek, és forrásokat vonnak el a gazdaság egyéb területeitől. A magas kiadások azzal is összefüggenek, hogy nemzetközi összevetésben magas az állami szektorban alkalmazottak aránya.

3. Az adórendszer torzító hatása jelentős és egyre inkább kiütözik az egységes piacon: bizonyos adónevek (SZJA, általában az élők-munka-költségek, ÁFA, iparűzési adó) esetében az adóelvonás mértéke, szerkezete kedvezőtlen, bonyolult és nehézkes. Különösen magas a munkát terhelő adóék (tax wedge), ami részben felelős az alacsony foglalkoztatásért is. Emellett az adórendszerre feleslegesen ráterhelt egyéb (többek között lakástámogatási, szociálpolitikai, vállalkozásélénkítő) funkciók miatti kedvezmények túlburjánzása átláthatatlan és instabil karaktert ad neki. Az adózók köre szűk, miközben az adófizetők magas nominális adóterhek sújtják. (Ennek fordítottja érvényesül ugyanakkor a szociális transzferrek túlnyomó részénél: a rászorultsági elv alkalmazásának hiányában a segélyezett köre túlságosan széles, a segélyek mértéke ugyanakkor csekély.) Összességében az adórendszer a magyar gazdaság versenyképességének egyik fontos korlátozó tényezője.

3. Szabályozás és intézményrendszer

1. Magyarországon a piaci szabályozás gyenge: a dereguláció folyamata többnyire nem párosult kellő versenypiaci szabályozással. Emiatt sok esetben hiányoznak a kompetitív piaci struktúrák: az EU-átlagnál lényegesen magasabb a monopol-, illetve az oligopolpiacok aránya. Bár az utóbbi időben a versenyszabályozás némileg erősödni látszik, a piaci szerkezet különösen torz a hálózatos iparágak esetében. Emellett a rendelkezésre álló felmérések azt mutatják, hogy a kompetitív piacok is monopolizáltabbak, mint az Európai Unió országaiban, és a hagyományosan erősen kompetitívnek számító piacokon is kisebb a verseny. A versenypolitika egyelőre nem tudja hatékonyan segíteni az új szereplők megjelenését a monopolisztikus szerkezetű részpiacokon.
2. Az információs társadalom terjedése nem kellő ütemű. Alacsony az IKT-eszközök alkalmazása, és az IKT-infrastruktúra fejlettsége alapján Magyarország az új EU-tagországok között az egyik leggyengébb. Bár a termelőszektorban az IKT-iparágak súlya jelentős, a nemzetközileg érvényes pozitív spill-over hatás nálunk csekély, és az "új gazdaság" növekedés-ösztönző hatása a "réggi gazdaságban" mérsékelt: számos hagyományos termelő- és szolgáltató ágazatban (pl. mezőgazdaság, turizmus) alig érhető tetten. Az Internet-penetrációs mutatók, az elektronikus kereskedelem és az e-kormányzat indikátorai növekvő elmaradásról tanúskodnak. Az információs társadalom hazai gyengeségében jelentős szerepe van az internetezés nemzetközi összevetésben még mindig feltűnően magas költségeinek, valamint annak, hogy az állam hosszú időn keresztül nem összpontosított kellőképpen a digitális szakadék leküzdésére, és a felső-középosztály eszközvásárlását támogatta a rurális térségek digitális felzárkózása (pl. falusi könyvtárak ingyen Internet-hozzáférési lehetőségekkel, illetve digitális tartalommal való felszerelése) helyett.

IV.2. A tartós növekedés tényezőinek kiinduló állapota Magyarországon

A tartós növekedés öt tényezője alapján Magyarország jelenlegi helyzetéről a következő megállapításokat lehet tenni:

1. Foglalkoztatás. A foglalkoztatási ráta az egyik legalacsonyabb az európai államok között – az új EU-tagországok közül egyedül Lengyelországban kedvezőtlenebb a foglalkoztatás szintje. Még a hagyományosan igen kiterjedt rejtett gazdasággal rendelkező ibériai országokban (Spanyolország, Portugália) is kedvezőbb a hivatalos foglalkoztatási ráta. Az alacsony foglalkoztatási ráta tükröképeként rendkívül magas az inaktívak részesedése, miközben a közsférában foglalkoztatottak magas aránya is kedvezőtlen a növekedés szempontjából.

Ráadásul – szemben a kilencvenes évek közepétől az ezredforduló időszakáig megfigyelhető lassú, de folyamatos javulással – a munkaerő-piaci mutatók többsége inkább stagnál, illetve enyhén romlik: a 3-4% közötti gazdasági növekedés időszakában stagnáló aktivitás mellett kismértékben emelkedett a munkanélküliség. Néhány gépipari alágazatot leszámítva 2004-ben a feldolgozóipar valamennyi ágában és a többi termelő ágazatban is jelentősen csökkent az alkalmazásban állók száma (holott a tavalyi év nemzetközi konjunkturális szempontból igen kedvező volt). Ez egyértelműen arra utal, hogy a tartós növekedést korlátozó szerkezeti problémák vannak a munkaerőpiacon, és a munkaerő-kínálat növekedéshez történő hozzájárulása elégtelen.

A súlyos foglalkoztatási gondok egyik gyökere, hogy bár nemzetközi összevetésben még mindig viszonylag alacsony a magyarországi munkanélküliségi ráta (7,1%), igen magas a munka nélküliek hányada. Ez a munkaerőpiacról hosszútávon kiesett széles rétegeket takar, ide tartozik a romák túlnyomó része, valamint a kisgyermekes anyukák, az 50 év felettek és az alacsony képzettségűek – vagyis nehéz helyzetben lévő, speciális adottságokkal (nem) rendelkező társadalmi csoportok – jelentős hányada, akik (ismételt) munkába állítása rendkívül nehéz és időigényes folyamat. Viszonylag új kedvezőtlen jelenség, hogy a munkaerőpiacra kilépő 25 év alatti fiatalok foglalkoztatása is egyre nehezebbé válik: 2004 utolsó negyedévére körükben a munkanélküliség 17%-ra ugrott (egy év alatt 4,3 százalékponttal nőtt!), és már meghaladja a régi EU-tagországok (az EU-15) átlagosan 16%-os mutatóját.

Mindez ismételtén aláhúzza, hogy a hazai munkaerőpiacra erőteljes merevségek jellemzőek, gyakran nem megfelelő a szabályozás (többek között a segélyezés, illetve a rokkantnyugdíjas-rendszer szempontjából). Miközben az önfoglalkoztatás magas aránya egyértelmű erénynek bizonyult a kilencvenes évek első felének mély gazdasági krízishelyzetének átvészelésében, ma már egyre inkább kiütözik a munkaerő-mobilitás drámai hiánya (ami az önfoglalkoztatás alternatívája a munkanélküliség elkerülésére). Még a régiókon belüli, sőt a kistérségek közötti mobilitás is rendkívül alacsony, amihez a munkavállalók attitűdjének sajátosságai mellett jelentős részben hozzájárulnak az oktatási és az ingatlanpiaci állapotok. A sajátos minimálbér- és munkanélküliség-rendszer miatt magas a „bérhelyettesítés”, és jelentős a rejtett gazdaság terjedelme. Emellett az alkalmazott munkaerő-piaci eszközök döntően passzívák és alacsony hatékonyságúak.

Mindezen túlmenően a tartós növekedés szempontjából alapvető probléma, hogy a közeljövő demográfiai trendjei nagyon kedvezőtlenek: pusztán a természetes népesedési folyamatokat tekintve Magyarország népessége 2030-ig mintegy 20%-kal (hőzavetőleg 8 millióra) csökkenhet, miközben a magyar társadalom elöregedése radikálisan felgyorsul. Ráadásul a születésszám különösen alacsony a munkaerő-piaci foglalkoztatásban kiemelkedő súlyú középosztályban, ami tovább nehezíti a jövőbeli foglalkoztatási trendeket. Összességében a jelenlegi trendek folytatódása esetén a munkaerő-piaci kilátások nem túl kedvezőek, és a foglalkoztatás – mint a tartós növekedés egyik tényezője – egy különös negatív paradoxonnal terhelt. Bár elvben létezik egy óriási tartalék, ez azonban csak nagyon nehezen, alapvető reformokkal és nagyon határozott gazdaságpolitikai lépésekkel mobilizálható. Ennek a szűk munkaerő-piaci eszközökön túl részét kell képeznie többek között az oktatás, a fizikai mobilitási lehetőségek, sőt a bevándorlás-politika reformjának is.

2. Beruházások. A tartós növekedés szempontjából szintén nem kedvező, hogy miközben a magyarországi tőkeállomány leromlott színvonalú, alacsony a hazai beruházási ráta a hasonló fejlettségű államokkal összevetve. A 20% alatti GDP-arányos beruházási hányad nemcsak a cseh, a szlovák vagy a szlovén mutatóktól marad el, de például a viszonylag gyors felzárkózási pályán haladó spanyolországi szinttől is. További prob-

léma a beruházások sajátos dualitása. A multinacionális vállalatok erőteljes aktivitása mellett a hazai kis- és közepes vállalatok beruházásai feltűnően hiányoznak. Részben a szükséges beruházások elmaradása nehezíti a hazai KKV-k bekapcsolódását a beszállítói hálózatokba, tartósítva a magyar gazdaság duális szerkezetét. Bár az állami beruházások vitathatatlanul dinamizálódtak az utóbbi időben, itt is szerkezeti problémákra utal, hogy csak kevés esetben játszanak a magánberuházásokat generáló (crowding-in) szerepet.

Mindennek következtében a magyarországi beruházási aktivitás túlzott mértékben függ a nemzetközi működőtőke-áramlások alakulásától, és a külső konjunkturális folyamatok ciklikusságától. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a működőtőke-beáramlás (FDI) újabban csekély munkahelyteremtő hatásával kapcsolatos aggodalmak ugyan empirikusan (*ex-post*) megalapozottak, azonban a humán tőke színvonalának érdemi javulása nélkül ebben nem is várható jelentős változás. A tartós növekedés fennmaradásához mind a technológia-intenzív, mind pedig a munkaerő-intenzív beruházások növelése szükséges: előbbiekre elsősorban a fejlettebb észak-dunántúli, utóbbiakra pedig az elmaradottabb észak-keleti régiókban van esély.

3. Humán tőke. Miközben a humán erőforrás-költés volumene nemzetközi összevetésben megfelelő, ezen a területen is jelentős szerkezeti torzulások érhetők tetten. Alapvető egyensúlytalanság van a humán tőke kínálata és kereslete között. A problémák gyökere az oktatási rendszer szerkezetében (alap-, közép- és felsőfokú oktatás időbeli, ismeretek és fejlesztendő készségek szerinti tagolása, egymásra épülése), finanszírozásában (az államtól eltérő szereplő, főként egyének csekély finanszírozási ereje), az oktatás és képzés meg bomlott arányában található. Rendkívül egészségtelen a források megoszlása a közoktatás és a felsőfokú képzés között. A szakképzési rendszer nem kellő mértékben kapcsolódik a gazdasághoz. Súlyos probléma a felsőfokú oktatás tulajdonosi, finanszírozási, intézményi szerkezete, amely a munkaerő-piaci torzulások további forrása. A jelenlegi szerkezet változatlansága esetén hosszú távon is a humán tőke kínálati problémái jelenthetik a magyarországi tartós növekedés egyik alapvető akadályát: a tovagyrúzó hatások miatt ugyanis az utóbbi években egyre erőteljesebben kapcsolódnak össze a munkaerő-piaci és az oktatási problémák (kiszorulók képzése, lemaradók humán tőkével való ellátottsága).

4. A fizikai tőke minősége. A tartós növekedés tényezői közül az infrastruktúra állapota, az innovációs kapacitások és a K+F kiadások szintje – azaz a fizikai tőke minőségi jellemzői – egyaránt a magyar gazdaság gyenge pontjai, amelyek a gyorsütemű felzárkózás korlátai lehetnek. A külföldi csúcstechnológia viszonylag hatékony (bár az észt vagy a cseh szinttől elmaradó) abszorpciója ugyan mostanáig jórészt közömbösítette ezeket a problémákat, azonban a felzárkózás mostani szakaszában mind a saját innovációs kapacitások gyengesége, mind a szűk infrastrukturális keresztmetszetek komoly versenyképességi korlátként jelentkeznek. A fizikai tőke minőségét rontja, hogy rendkívül alacsony a kutatás-fejlesztés GDP-arányos szintje, és azon belül is meghatározó az állami szektor részesedése. Ráadásul az állami, illetve a magánszektor K+F-hányada az európai trendekkel éppen ellentétesen alakul: nálunk az állami adja közel kétharmadát, míg az EU-ban a magánszektor. További problémát jelent a hálózati kapcsolatok hiánya az oktatás, a kutatás-fejlesztés és az üzleti célú felhasználás között.

5. Termelékenység. A tartós növekedés utolsó fontos tényezője, a munkatermelékenység magas a gazdaság fejlettségével és a többi új EU-tagországgal összevetve. Azonban a munkatermelékenység növekedésének üteme enyhén lassult az elmúlt években, különösen összevetve az 1997-2001 közötti időszakokkal. Problémát jelent, hogy nem alakultak ki olyan magas termelékenységű, a GDP-ben jelentős súlyú ágazatok, amelyek a növekedés húzóterületei lehetnének.

A magas termelékenység mellett is ki kell azonban emelni, hogy alacsony a gazdaság energiahatékonysága: az egységnyi GDP-hez szükséges energiamennyiség az EU-15 átlagának háromszorosa. A magas energiafelhasználás annak ellenére jellemzi a gazdaságot, hogy érzékelhetően racionalizálódott az elmúlt években.

Az alábbi táblázat számszerűen is bemutatja Magyarország relatív pozícióját a tartós növekedés tényezői alapján. Az összehasonlítás alapját a lisszaboni indikátorok jelentik, és a magyar teljesítményt öt új EU-tagországgal – Csehország, Észtország, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia –, valamint három kohéziós országgal (Írország, Portugália és Spanyolország) vetjük össze. Az összehasonlítás ismételtén aláhúzza, hogy a tartós növekedés tényezői között az alacsony foglalkoztatás a legkritikusabb mutató. Emellett a K+F- és az IT-költés szintje, illetve – a felzárkózás jelenlegi szakaszában – a beruházási ráta is egyértelműen elmarad a kívánatos szinttől. A humán erőforrás-költés nem a nagyságával, hanem a szerkezetével van probléma, a munkatermelékenység pedig viszonylag kedvező a versenytárs-országokhoz képest is.

Táblázat 3. Magyarország relatív pozíciója a főbb lisszaboni indikátorok szerint (2003)

	CZ	EE	HU	PL	SK	SI	EU-15	EU-25	IE	P	E
GDP/fő PPS	63,4	47,0	55,0	42,5	48,3	70,8	100,0	91,7	:	:	:
Foglalkoztatási ráta	64,7	62,9	57,0	51,2	57,7	62,6	64,4	62,9	65,4	67,2	59,7
Humán erőforrás-költés	4,2	5,5	5,1	5,5	4,0	n.a.	5,1	5,1	4,5	5,9	4,4
Üzleti beruházás/GDP	21,5	24,6	19,8	15,5	23,2	23,8	17,2	18,0	18,7	18,4	22,1
IT-költés/GDP	3,8	3,4	2,9	2,2	2,8	2,1	3,0	n.a.	1,8	1,9	1,6
K+F kiadás/GDP	1,2	0,8	0,95	0,6	0,6	1,6	2,0	1,9	:	:	:
Munkatermelékenység/fő	61,1	48,1	62,7	50,3	56,3	70,7	100,0	93,0	:	:	:

Forrás: Eurostat (2004)

A következő táblázat összesítve mutatja Magyarország és az EU-8 országok növekedési versenyképessége, illetve a makrogazdasági környezete alakulását 2002-2004 között a Világgazdasági Fórum (WEF) Növekedési Versenyképességi Indexe (GCI) alapján (helyezés a rangsorban)

Táblázat 4. Magyarország és a kiválasztott országok versenyképességi sorrendje.

Ország, országcsoport	Versenyképességi mutató	2002	2004
Magyarország	Növekedési versenyképesség	29	39
	Makrogazdasági környezet	49	55
V-4 átlag	Növekedési versenyképesség	40	46
	Makrogazdasági környezet	57	50
Észtország	Növekedési versenyképesség	27	20
	Makrogazdasági környezet	46	30
EU-8 átlag	Növekedési versenyképesség	37	39
	Makrogazdasági környezet	53	43

Forrás: World Economic Forum: The Global Competitiveness Report kötetei (2002-2003 és 2004-2005)

V. A VERSENYKÉPESSÉGI KONCEPCIÓ FŐBB ELEMEI

A versenyképességi koncepció elemeit két jelentősebb csoportra lehet bontani. Az egyik csoportba tartoznak a korábban is megjelenített hármasszerkezethez (makrogazdasági stabilitás, kormányzati terjedelem és szerkezet, szabályozás és intézményrendszer) igazodva azok az alapfeltételek, amelyek teljesülése elengedhetetlen a gazdaság növekedésének és versenyképességének erősítéséhez. A másik csoportba tartoznak a tartós növekedés azon tényezői, amelyeket az anyag fontosnak tart a gazdaság versenyképességének erősítése szempontjából. A tartós növekedés tényezőinek kiemelése lehetőséget ad olyan összetevők meghatározására, amelyek a tartós növekedés tényezőiben a versenyképesség növelése érdekében szükséges változásokat előmozdítják, növelve a tartós növekedés tényezőinek kínálatát. Az összetevők meghatározása a következő lépésben lehetőséget ad olyan fejlesztési fókuszok kiemelésére, definiálására, amelyeken keresztül érvényesülhetnek az állam fejlesztéspolitikai céljai, amelyekre hazai és kofinanszírozott fejlesztési forrásokat lehet költeni a gazdaság versenyképességének erősítése érdekében. Az alapfeltételek teljesülése előfeltétele a sikeres versenyképességi stratégiának, és az alapfeltételek közvetve az összes tartós növekedési tényezőre hatnak. Ezzel szemben a konkrét fejlesztési fókuszokhoz a növekedési tényezőkből kiindulva az összetevőkön keresztül vezet az út.

A fejlesztési fókuszok részben átfedik egymást a tartós növekedés tényezőit illetően, részben egymástól függetlenül érvényesülnek. Vannak olyan fejlesztési fókuszok, amelyek egyszerre járulnak hozzá a humán tőke és a foglalkoztatás javításához, illetve a humán tőke kínálatának bővüléséhez és a fizikai tőke minőségének javításához. Más fejlesztési fókuszok ezzel szemben kizárólag egy növekedési tényezőhöz, ezen belül összetevőhöz tartoznak (pl. az információs társadalom infrastruktúrájának fejlesztése).

A versenyképességi koncepció szerint, miközben szoros kapcsolat van a fejlesztési fókuszok és az alapfeltételek között, sőt, esetenként látszólagos átfedésben is állnak, az alapfeltételeket és a fejlesztési fókuszokat világosan el kell különíteni egymástól. Az alapfeltételek elsősorban olyan intézményrendszeri, tulajdonosi, szabályozási változtatásokat jelentenek, amelyek az adott alrendszer (oktatás, egészségügy, foglalkoztatás, stb.) működésének kereteit határozzák meg, és amelyek végrehajtása bármilyen versenyképességi stratégia eleme és a kiegyensúlyozott növekedés feltétele. A fejlesztési fókuszok ezzel szemben azokat a területeket jelölik ki, amelyekre a versenyképesség növelése érdekében konkrét programok indíthatók, hazai és külső források csatornázzhatók be, és amelyek révén – az alapfeltételek teljesülése esetén – lehetőség nyílik az előrehaladásra a tartós növekedés tényezőinek tekintetében. Az alapfeltételek esetében a hangsúly inkább a kormányzati (szabályozási, közpolitikai, fiskális) intézkedéseken, míg a fejlesztési fókuszok esetében a rendelkezésre álló finanszírozási források hatékony felhasználásán van.

A tartós növekedés tényezőihez felsorolt fejlesztési fókuszok fontossága, súlya egymástól eltérő. A fejlesztési fókuszok stratégiai fontossága, és ennek alapján a fejlesztéspolitikában játszott szerepének súlyozása annak a függvénye, hogy milyen szűrési, válogatási elvet tekint a fejlesztéspolitika meghatározónak szelekciójuk során. A súlyozáshoz – a versenyképességi koncepció kereteit meghaladó elemzésben – meg kell határozni azokat a szelekciós tényezőket, amelyek mentén a fejlesztési fókuszok fontosságuk alapján csoportosíthatók.

Ilyen csoportosítási szempont lehet, hogy a kijelölt fejlesztési fókuszok milyen mértékű abszorpciós képességgel rendelkeznek, azaz milyen mértékben képesek a rendelkezésre álló EU-s forrásokat felszívni. Egy másik releváns súlyozási szempont lehet, hogy az egyes fejlesztési fókuszok milyen mértékben és időtávon járulnak hozzá a gazdasági növekedés ütemének gyorsításához és a tartós növekedés tényezőinek megteremtéséhez. Hasonlóan releváns elv lehet a fejlesztési fókuszok súlyozásánál annak figyelembe vétele, hogy az egyes fókuszok milyen hatással vannak a versenyképesség növelésével az egyéb kiemelt fejlesztési célokra, mint a társadalmi kohézióra, fenntartható fejlődésre és a regionalitásra. Ezeket az eltéréseket figyelembe vé-

ve a fejlesztési fókuszok majdani súlyozásakor elsősorban azt a rendezőelvet kell meghatározni és a versenyképességi koncepcióval, illetve a versenyképesség erősítésével összhangba hozni, amely alapján a súlyozás konzisztensen elvégezhető.

V.1. A versenyképességi koncepció alapfeltételei

Összhangban a növekedési elemzésekben és a sikeres felzárkózó gazdaságok tapasztalataival, szükséges néhány olyan alapfeltétel meghatározása, amelyek teljesülése nélkül nem képzelhető el sem a versenyképességben javulás, sem minőségi ugrás a tartós növekedés tényezőiben. Az alapfeltételek a gazdaságpolitikához, ezen belül a makrogazdasági stabilitáshoz, a kormányzati terjedelemhez és szerkezethez, valamint a szabályozó- és intézményrendszerhez kapcsolódnak.

1. Makrogazdasági stabilitás

A nemzetközi összevetések és a felzárkózó államok tapasztalata is rávilágít arra, hogy csak a stabilitásorientált makrogazdasági politika lehet növekedés- és versenyképesség-barát. A makrogazdasági stabilitást elsőrendű prioritásnak tekintő gazdaságpolitika figyelembe veszi, hogy a növekedést nem lehet rövid- és középtávon sem expanzív keresleti eszközökkel ösztönözni, hanem a tartós növekedés tényezőihez a stabil makrogazdasági környezettel (alacsony infláció, költségvetési és fizetési mérleg hiány) lehet hozzájárulni. Ennek megfelelően a stabilitásorientált gazdaságpolitika tekintettel van arra, hogy a stop-go jellegű, expanzív és restriktív periódusokat váltogató gazdaságpolitika költséges, a növekedést és kiegyensúlyozott versenyképességet súlyosan veszélyeztető jellegű eszköz. Végezetül, a stabilitásorientált gazdaságpolitika összeegyezteti a makrogazdasági egyensúly és a fejlesztéspolitikai célok közötti átváltást oly módon, hogy az egyensúlyt elsőrendűnek tartva a fejlesztéspolitikai forrásokat nem eladósodással, versenyképességet romboló adóterhekkel, hanem a kiadások racionalizálásával teremti elő.

A stabilitásorientált gazdaságpolitika alapja a fiskális fegyelem, amelynek két területen kell megjelennie. Egyrészt a gazdaságpolitikának meg kell akadályozni a visszatérő jelleggel bekövetkező költségvetési ciklikus elfutásokat, aminek egyik alkalmazható eszköze a fiskális szabályok alkalmazása lenne. A fiskális fegyelem megteremtésének másik fontos eszköze az államháztartás alrendszereinek szervezeti-intézményrendszeri átalakítása, amely javítaná a szűkös állami források felhasználásának hatékonyságát és megakadályozná a kiadások mai rendszerben történő ismétlődő elfutását.

A stabilitásorientált gazdaságpolitika másik fontos előfeltétele a monetáris és fiskális politika közötti összhang biztosítása: egyes számítások szerint tavaly átlagosan 150 bázispontos kamatfelárat kellett csak az összhang hiánya a nagyobb befektetői kockázat miatt fizetni. A monetáris és fiskális hatóság célfüggvényének, inflációs és növekedési elképzeléseinek hasonlóknak kell lennie és el kell fogadni, hogy az árfolyam-politika nem alkalmas eszköz még rövidtávon sem a versenyképesség növelésére. A monetáris és fiskális összhang megvalósulásának másik fontos előfeltétele, hogy a jövedelempolitika kellőképpen szigorú legyen és csak a termelékenység növekedésének alárendelt mértékben engedje a reálbérek növekedését.

2. Kormányzati terjedelem és szerkezet

A versenyképesség javításának és a tartós növekedés tényezői erősítésének fontos előfeltétele az állami újraelosztás mértékének csökkentése és szerkezetének átalakítása. A hazai újraelosztás mértéke túlzott a gazdaság mai fejlettségi szintjéhez képest, miközben a kiadások egészségtelen szerkezetben, alacsony hatékonysággal kerülnek elköltésre. Annak érdekében, hogy az említett fiskális fegyelem és makrogazdasági stabilitás megvalósuljon, a kormányzat reformját a kiadásoknál kell elkezdeni, amit az adórendszer átalakításának kell követni.

Az állami kiadások esetében figyelembe kell venni, hogy bizonyos kiadások növelése elkerülhetetlen: a konszolidált államháztartáson belül növelni kell a felhalmozási kiadásokat, elmaradt amortizációs kiadásokat kell finanszírozni, társítani kell az EU-s forrásokhoz a hazai finanszírozást. Ahhoz, hogy ezen kiadások megvalósuljanak és forrásuk legyen, szükséges az államháztartás kiadásainak radikális átalakítása és csökkentése. Három szempontra kell törekedni.

Egyrészt, teljes nagyságát tekintve is csökkenteni kell az állami redisztribúció mértékét a mai GDP arányosan 48-49%-os szintről, elsősorban az elsődleges kiadások mérséklésével. Másrészt mérsékelni kell a rövid távú kedvezőtlen munkaerő-piaci hatások mellett is az államháztartásban foglalkoztatottak körét. Ez javítaná az államháztartási kiadások szerkezetét is, mert mérsékli a fogyasztási, folyó kiadások arányát a teljes költséson belül.

Harmadrészt radikálisan egyszerűsíteni, szűkíteni kell a fennálló intézményrendszert: a központi közigazgatást, az önkormányzati rendszert, az egészségügyet és az oktatást. Az intézményrendszer szűkítése, racionalizálása, a párhuzamosságok kiküszöbölése az alrendszerek reformjának egyenként is fontos alkotóeleme. Az államháztartás reformját egy fiskális „átvilágítással” kell kezdeni, ahol intézményenként meghatározzuk a végrehajtandó feladatok körét és az ahhoz szükséges forrásokat (programköltségvetés).

A versenyképességben szerepet játszó tartós növekedés tényezők erősítése érdekében három alrendszerben van szükség rövidtávon is érdemi reformokra: az egészségügyben, az oktatásban és a közigazgatásban. Az egészségügyi reform célja, hogy a nemzetközi összehasonlításban viszonylag magas arányú kiadásokat hatékonyabban költse el, aminek eredményeképpen javuljon a lakosság egészségi állapota, ami a foglalkoztatásra és humán tőke kínálatára egyaránt pozitívan hat. Az egészségügyi rendszer átalakításakor figyelembe kell venni, hogy csak abban az esetben lehet sikeres, ha a reform párhuzamosan valósul meg három területen: a fennálló tulajdonosi szerkezet átalakításában, a fennálló intézményrendszer radikális racionalizálásában, és a jelenlegi finanszírozási struktúra módosításában.

A tulajdonosi szerkezet átalakítása az egyes egészségügyi intézmények privatizálásában, a mainál színesebb, változatosabb tulajdonosi formák, a kölcsönösen előnyös PPP konstrukciók elterjedésében jelenik meg. Az egészségügy intézményrendszerének átalakítása a meglévő intézmények összevonását, átalakítását és racionalizálását takarja, amit követhet egyes intézmények privatizálása. A finanszírozási rendszer reformja a nyugdíjrendszerhez hasonlóan egymással versengő biztosítók kialakítását, a mai egycsatornás finanszírozási rendszer többcsatornássá alakítását és ezzel párhuzamosan a járulékkerhek csökkentését jelenti.

Az államháztartás alrendszerei közül a másik reformra érett terület az oktatási és képzési rendszer, amelynek egyes elemeit a tartós növekedés tényezőivel foglalkozó fejezet érinti. A reform alapvető szempontja kell, hogy legyen a működő intézményrendszer racionalizálása, átalakítása annak érdekében, hogy az oktatás mindegyik szintjén szükséges intézményi koncentráció megvalósuljon a mai alacsony hatékonyságú, széttörredezett struktúrával szemben. Ezzel párhuzamosan szükséges az oktatás finanszírozási rendszerének átalakítása: az állami forrásokon belül több forrást szükséges biztosítani a közoktatásra, a felsőfokú oktatásra jutó állami támogatás és forrás mértékét magánforrásokkal kell kiegészíteni. Indokolt átalakítani a szakképzési rendszert is: az utóbbi esetében az alapkészségek, az alkalmazkodást biztosító képességek elsajátítására az átalakított, „gimnáziumi” jellegű tudást nyújtó állami intézményekben, míg a szaktudást a meglévő intézmények mellett növekvő mértékben az üzleti szféra által működtetett képzési intézményekben kellene biztosítani.

A közigazgatás reformja a harmadik kulcsfontosságú terület a versenyképesség növelése érdekében. Ennek fontos eleme az intézményrendszer karcsúsítása, a párhuzamosan működő intézmények megszüntetése, a feladatkörök összevonása és racionalizálása. Megkerülhetetlen az önkormányzati rendszer reformja, a mai háromszintű rendszer helyett kétszintű önkormányzati rendszer kialakítása, valamint a helyi szinten a társu-

lások, a közös feladatokat ellátó intézmények kialakítása. Az államháztartáson belüli kiadáscsökkentés egyik meghatározó területe a közigazgatás és az önkormányzati rendszer, mert a többi alrendszer (elsősorban oktatás, egészségügy, szociálpolitika) reformja is visszahat működésére.

Mindhárom területen a reformnak két fontos a gazdaság versenyképessége szempontjából meghatározó lépéssel kell társulni. Az egyik az információs társadalom infrastruktúrájának kiépítése az államháztartáson belül (eKözigazgatás, e-Egészségügy, e-Kormányzat) és az ezt megalapozó tartalomfejlesztés biztosítása. A másik a dereguláció, a szabályozók körének racionalizálása, ami hatékonyabb működést és kisebb adminisztrációs terheket jelentene a köz- és vállalkozói szféra számára egyaránt.

Miközben a növekedés és versenyképesség szempontjából az államháztartási kiadások szintje és szerkezete jelenti a fő korlátot, az adó- és járulérendszer visszafogja a beruházásokat, a foglalkoztatást és a kutatás-fejlesztést. Az adórendszer átalakítása össze kell, hogy kapcsolódjon a szociális kedvezmények, munkaerőpiaci szabályozás, illetve a jóléti rendszerek átalakításával. Ennek során olyan lépéseket kell tenni, amelyek nem csak versenyképességi, de az adórendszerrel elvárt egyéb szempontok (méltányosság, egyszerűség, be- tarthatóság, stb.) érvényesülését is lehetővé teszik és ezeket megfelelő arányban tartják. Így miközben az átláthatóság és egyszerűség alapján lehet az egykulcsos adó mellett érvelni, a vertikális méltányosság, a közteherviselés szempontjainak egy a szociális szempontok érvényesülésétől megfosztott progresszív, többkulcsos adórendszer jobban megfelel. Az adórendszer átalakításának versenyképességgel és más célokkal konzisztens főbb elvei a következők:

1. szélesíteni kell az adóbázist, bővíteni az adózók körét a közvetlen és közvetett adók esetében,
2. közelíteni kell a kivételek, mentességek, szociális szempontok kiiktatásával a tényleges és effektív adóterhelést,
3. törekedni kell a különböző típusú jövedelmek (munka- és tőke) azonos mértékű adóztatása,
4. szükséges a versenyképességet torzító adóelemek megszüntetése, átalakítása (pl. iparúzési adó),
5. elkerülhetetlen az adóztatás elmozdítása a vagyon és fogyasztás/jövedelem irányába,
6. kiemelten fontos az adórendszer egyszerűsítése (kivételek csökkentése, eljárás egyszerűsítése), az adó-adminisztráció könnyítése,
7. az adórendszer reformja összekapcsolandó a társadalombiztosítási járulékok, valamint a szociálpolitikai juttatások rendszerének átalakításával.

3. Intézményrendszer és szabályozás

A sikeres felzárkózást és a kiegyensúlyozott növekedést biztosító versenyképességi koncepció feltételei közül az utolsó az intézményrendszer és szabályozás átalakítása, aminek célja kettős. Egyrészt a meglévő nem kompetitív piaci szerkezetek felszámolása és az erőteljesebb versenyből eredő előnyök realizálása. Másrészt a befektetési környezet javítása, a felhalmozási ráta erőteljes növelése: ebben a tekintetben kiemelten fontos a hálózatos iparágak további deregulálása, a versenyt korlátozó akadályok lebontása, a hatékonyabb és eredményesebb versenypolitika kialakítása. A liberalizálás és dereguláció ezeken a területeken a verseny erősödését, a kínálat javulását és ennek révén a fontos infrastrukturális fejlesztések megvalósulását eredményezné.

A szabályozás fontos eleme a jelenleginél sokkal hatékonyabb, egyszerűbb és átláthatóbb befektetés-ösztönzési rendszer kialakítása, amelynek keretében közvetett eszközökkel szükséges a beruházások és a hazai/külföldi befektetések ösztönzése. A régóta szükséges egyablakos rendszer, a növekedni szándékozó KKV-k ösztönzése, a hálózatosodás, klaszterépítés támogatása, stb. ennek fontos elemei.

A versenyképesség növeléséhez szükséges feltételek teljesítése az európai típusok között alapvetően az angolszász és északi egyes elemeinek átvételét jelentené. A piaci verseny erősítése, a közjavak finanszírozásában a magánszektor és a piaci finanszírozás szerepének erősítése az angolszász típus egyes sajátosságait, a hatékonyabb államigazgatás, az alap- és középfokú oktatásra, a kutatás-fejlesztésre fordított összegek növelése az északi gazdaságokra jellemző kedvező adottságokat erősítené Magyarországon.

+1. Politikai előfeltételek

A sikeresen felzárkózó gazdaságok tapasztalatai, illetve az elmúlt évtized hazai folyamatai jelzik, hogy nem lehet sikeres versenyképességi és növekedési váltás anélkül, hogy az alapvető politikai prioritásokban és fejlesztési célokban ne legyen a főbb gazdasági-társadalmi és politikai szereplők között konszenzus. Nemzetközi empirikus tapasztalatok mutatják, hogy a politikai polarizáltság, az értékek egymástól való távolsága negatívan korrelál a növekedés ütemével és a makrogazdasági stabilitással.

A politikai konszenzus megteremtésének egyik szükséges eszköze lehet az alapkérdésekre vonatkozó paktum megkötése, amely hosszabb távú prioritásokat határozna meg, illetve lehetőséget adna a versenyképesség erősítése érdekében szükséges reformokkal együtt járó költségek kezelésére. A sikeresen felzárkózó gazdaságokban is számos olyan példát lehetett találni, amikor vagy a növekedés és gazdaságpolitika alapkérdéseire (Spanyolország, Írország), vagy csak egyes fontosabb előfeltételek teljesítésére (pl. GMU-csatlakozás előfeltételeinek megteremtése Olaszországban és Görögországban) a társadalmi csoportokat bevonó paktumok születtek. Nálunk a paktumnak a kiinduló helyzet adottságából fakadóan alapvetően az államháztartási kiadások és bevételek szerkezetének racionalizálására, és az ezzel együtt járó előnyök és költségek megosztására kellene irányulnia.

Végezetül, a politikai előfeltételek közül ki kell emelni, hogy szükséges a korábbinál ésszerűbb és középtávú szempontokat figyelembe vevő magatartás a társadalmi-gazdasági partnerek részéről. A szakszervezetek számára ez a bérnövekedés mellett foglalkoztatási és egyensúlyi szempontok erőteljesebb figyelembe vételét, a kormányzat számára konzisztens, hiteles és átlátható gazdaságpolitikát, a munkáltatók részéről a növekedés előnyeiből történő igazságosabb osztozkodást feltételez.

Táblázat 5. A versenyképességi alapfeltételek összefoglalása

- 1. Makrogazdasági stabilitás**
 - Stabilitásorientált gazdaságpolitika
 - Folyamatos fiskális és jövedelempolitikai fegyelem
 - Monetáris-fiskális összhang, stabilitás-orientált árfolyam-politika
- 2. Kormányzati terjedelem és szerkezet**
 - Állami kiadások, foglalkoztatás mérséklése
 - Szolgáltató, ügyfélbarát, hatékony közigazgatás
 - Közigazgatás, oktatás, egészségügy intézményi-finanszírozási és tulajdonosi reformja
 - Adó- és szociális juttatások rendszerének reformja
 - e-Kormányzat és e-Közigazgatás kiépítése
- 3. Szabályozás- és intézményrendszer**
 - Hálózatos iparágak deregulálása
 - Kompetitív piaci környezet biztosítása, aktív versenypolitika
 - Dereguláció, liberalizálás, állami eljárások, szabályok egyszerűsítése, szolgáltató állam
 - Törvényi stabilitás, kiszámíthatóság
- +1. Politikai előfeltételek**
 - Az alapcélokban politikai konszenzus
 - Társadalmi-gazdasági megállapodás
 - Hosszú távú elkötelezettség és távlatos viselkedés a szociális partnerek részéről

A versenyképességi koncepció alapfeltételeinek teljesülése szükséges ahhoz, hogy a tartós növekedés tényezőinek felhalmozása gyorsuljon, és ennek eredményeképpen a gazdaság versenyképesebb legyen. Az alapfeltételek megvalósulása szorosan kapcsolódik a tartós növekedés tényezőinek érvényesüléséhez. Így például a foglalkoztatás növeléséhez elengedhetetlen a mai adó- és járulékrendszer átalakítása, az államháztartás kiadási oldalának reformja és az ezzel párosuló átmeneti sokkok kezelése, valamint a gazdaság deregulálása és a kompetitív piaci környezet kialakítása.

Abban az esetben, ha az alapfeltételek nem teljesülnek, akkor bármilyen növekedési modell mentén kidolgozott versenyképességi koncepció kudarcra van ítélve. Az alapfeltételek teljesülése addicionális versenyképességi tényezőként jelenik meg, az alapfeltételek megvalósulása *ceteris paribus* növeli a gazdaság versenyképességét. A stabilitásorientált gazdaságpolitika önmagában is érték és erősíti a gazdaság szereplőinek versenyképességét, a mérséklődő államháztartási redisztribúció és ehhez társuló csökkenő adó- és járulékterhelés, a hatékonyabb szerkezetben elosztott kiadások növelik a termelési tényezők kínálatát, hasonlóan pl. a hálózatos iparágak deregulációjához.

Az említett három alapfeltétel teljesülése azonban az eddigi gazdaságpolitikai gyakorlattal drasztikusan szakító megközelítést, valamint a főbb gazdasági kérdéseket illetően politikai megegyezést feltételez a politikai szereplők között.

V.2. A tartós növekedés tényezői, ezek összetevői és a hozzájuk tartozó fejlesztési fókuszok

Alapfeltevések

A versenyképességi koncepció az öt tartós növekedési tényező (foglalkoztatás, humán tőke, beruházás, fizikai tőke minősége, termelékenység) mindegyikének ösztönzését nem tűzheti ki célul, és a szempontok között szelektálni kell. Az öt tartós növekedési tényező közül a versenyképességi koncepciónak a foglalkoztatási ráta, a humán tőke és a fizikai tőke minősége hármásra kell közvetlenül hangsúlyt fektetni, amit a következő szempontok indokolnak

Egyrészt a háttérelmzések alapján a három tényező súlya, szerepe a versenyképességben és tartós növekedésben globálisan felértékelődött az elmúlt évtizedben: a sikeresen felzárkózó, illetve előretörő gazdaságok növekedéséhez ők járultak hozzá leginkább. Továbbá a három növekedési tényezőnek kiemelt szerepe van egy olyan közepesen fejlett, kis nyitott gazdaság versenyképességének erősítésében, amely keresleti oldalról a fejlett országok piacára exportál, kínálati oldalról növekvő versennyel néz szembe az alacsony munkaerő- és termelési költségekkel dolgozó alacsonyabb jövedelmű gazdaságok részéről.

Másrészt a három növekedési tényező kiemelt kezelését indokolja az is, hogy ezeken a területeken mutatkozik meg a magyar gazdaság versenyképesség (és társadalmi kohézió) szempontjából legsúlyosabb lemaradása. Ezen növekedési tényezők hozzájárulása a gazdaság növekedéséhez az elmúlt évtizedben – tényezőnként részben eltérő, részben azonban sok hasonlóságot mutató okok miatt – csekély mértékű volt és kínálati oldalról folyamatos hanyatlás jellemezte őket. A versenyképesség erősítéséhez történő hozzájárulásuk ugrászerű változást igényel ezen növekedési tényezőkben már a fokozódó lemaradás elkerülése érdekében is.

Végezetül figyelembe kell azt is venni, hogy a foglalkoztatási rátával, a fizikai tőke minőségével és a humán tőkével szemben a beruházási ráta és a termelékenység alakulása a gazdaságpolitika által közvetlenül kevésbé befolyásolható. Ezen két területen a piac szereplők autonóm döntéseinek a szerepe, valamint a fennál-

ló intézményrendszer súlya erőteljesebb a gazdaságpolitikai eszközöknél. Továbbá feltételezhető, hogy az előfeltételek megteremtése, és a megfelelő humántőke-kínálat, fizikai tőke minőségét javító beruházások rendelkezésre állása esetén a beruházási ráta növekedése, a termelékenység emelkedése várható.

A versenyképességi koncepció ezért a foglalkoztatási ráta, a humán tőke és a fizikai tőke minőségének javítására helyezi a hangsúlyt a következő szempontokkal:

- foglalkoztatási ráta növelése – miközben a versenyképesség erősítésének fontos eleme - önmagában véve is cél a kohéziós szempontok miatt,
- a foglalkoztatási ráta növelésének számos olyan összetevője van, amely független az oktatási-képzési rendszertől, miközben több összetevő szorosan kapcsolódik a humán tőke kínálatának alakulásához,
- a fizikai tőke minőségének javítása olyan horizontális beruházásokat testesít meg, amelyek erőteljes tovagyrúzó hatásokkal rendelkeznek a gazdaság összes szegmensében: mivel a beruházások és termelékenység növelésének fontos kerékkötője az infrastruktúra állapota, ezért a tágran vett infrastruktúra két területén (információs társadalom infrastruktúrája, közlekedés) megvalósuló beruházások a versenyképesség kulcselemei.

A beruházásokkal és termelékenységgel kapcsolatosan a versenyképességi koncepció a korlátozó tényezők megszüntetését, a beruházási ráta és munkatermelékenység növekedését gátló-korlátozó tényezők lebontását, olyan szabályozó-makrogazdasági környezet kialakítását tűzi célul, amely lehetőséget biztosít tartós növekedésükre. A versenyképességi koncepció keretében itt azok az alapvetően közvetett eszközök említendők, amelyek az alapfeltételekkel kapcsolatosan már kifejtésre kerültek.

1. Foglalkoztatás. A gazdaság versenyképességének erősítéséhez elengedhetetlen a foglalkoztatás növelése és a piaci igényekhez történő igazítása. Az alacsony foglalkoztatás és a piaci kereslethez igazodó munkaerő-kínálat hiánya a versenyképességi problémák egyik jele, illetve a gazdaság és növekedés egyik legsúlyosabb szerkezeti problémája Magyarországon³. A foglalkoztatási ráta növelése a munkaerőpiacon megjelenő munkaerő-kínálat bővítése, előmozdítja a gazdaság növekedését, lehetővé teszi a szerkezetváltást és ezáltal elősegítheti a versenyképesség erősödését. A foglalkoztatás növelése jellegénél fogva nem csak a növekedés, de a társadalmi kohézió és jövedelemelosztás egyenlőtlenségeinek kezelése szempontjából is fontos.

A foglalkoztatási ráta növelésének egyik korábban is említett korlátja a sajátos foglalkoztatási helyzet: az alacsony munkanélküliségi ráta sok területen jelentős túlfoglalkoztatással társul, miközben rendkívül széles a munkaerőpiacról tartósan kikerültek (50 évesnél idősebb generáció, kényszernyugdíjasok, stb.) és a munkaerőpiacra nehezen bekerülők (betanított segédmunkások, alacsony képzettségi háttérrel rendelkezők, roma munkavállalók, stb.) köre. Mindezek következtében a foglalkoztatási ráta növelése szorosan össze kell, hogy kapcsolódjon a képzés és az oktatási rendszer reformjával és finanszírozásának bővítésével.

A foglalkoztatás bővítése és versenyképességhez történő hozzájárulása ezzel összhangban részben fejlesztéspolitikai részben szabályozási, részben pedig foglalkoztatáspolitikai feladat, amelyek között a határok sok esetben nem mosódnak el élesen. A foglalkoztatási ráta növelésének van néhány olyan sajátos, a korábban felsoroltaknál konkrétabb, speciálisabb alapfeltétele, amely az intézményrendszer, a szabályozás átalakításával áll összefüggésben:

- a) a munkaerőpiacra történő belépés ösztönzése érdekében a minimális munkába állás korának meghatározása (dán rendszer)⁴

³ Az alacsony foglalkoztatás miatt is magas termelékenység, illetve a munkahelyeket nem teremtő „jobless growth” nem csak hazai jelenség, hanem a többi újonnan csatlakozott országra is jellemző, ahogy azt a bécsi WIIW intézet friss jelentése megállapítja.

⁴ A rendszerben azok elesnek bizonyos szociális juttatásoktól, akik 25 éves korukig nem helyezkednek el.

- b) a társadalombiztosítási szabályok, a rokkantellátás rendszerének átalakítása összekapcsolva az egészségügy reformjával a munkaerőpiacról kiesettek visszatérésére érdekében
- c) a munkaerőt sújtó terhek és elvonások mérséklése, a tényleges és effektív adóterhek közelítése összekapcsolva az egészségügy és az adórendszer reformjával
- d) alapvető hangsúlyeltolódás a passzív munkaerő-piaci eszközökről az aktívok irányába: a munkanélküli segélyezéssel szemben források koncentráltabb felhasználása a munkahelyteremtésre, az Állami Foglalkoztatási Szolgálat modernizációja
- e) a munkaerő-piaci kereslet előrejelzésére megfelelő (versenyző) intézményi háttér megteremtése

Az említett alapfeltételek mellett a foglalkoztatás, mint tartós növekedési tényező három fontos összetevőn keresztül bővíthető. Az egyik ilyen összetevő a munkaerő-kínálatot és annak minőségét romboló demográfiai folyamatok lassítása és az egészségügyi trendek megfordítása, ami növelné a potenciális munkaerő-kínálatot és munkahelyteremtést. A demográfiai folyamatokhoz, ezen belül az időskorúak számának növekedéséhez, a fiatalabb kohorszok arányának csökkenéséhez alkalmazkodni kell a foglalkoztatás ennek megfelelő formáinak terjedésével. Az egészségügyi trendek esetében a fő veszteség a ténylegesen ledolgozott munkaórák számának mérséklődése és a munkaintenzitás emiatt bekövetkező csökkenése: a folyamatok megfordítása növelné a munkaidő nagyságát és csökkentené a betegszabadság miatt kieső munkaórák számát.

A foglalkoztatás növelésének másik fontos összetevője a különböző munkaerőpiacról kiesett és/vagy oda be nem került csoportok (tartós munkanélküliek, munkaerőpiacról ideiglenesen kiszorultak, leszakadt csoportok) számára munkahelyek teremtése. Az előbbi kör esetében ez elsősorban az idősebb generációkat, a képzetlenebb, a munkaerőpiacon akár éveket, évtizedeket eltöltött, de állását az elmúlt évek gyors szerkezetváltásának nyomán elvesztett, humán tőkében, képzettségében leértékelődött munkavállalókat érinti. Az utóbbi kör viszont inkább az alacsony képzettségű, a munkaerőpiacra rendkívüli nehézségek mellett belépni képes, halmozottan hátrányos helyzetben lévő munkaerőt testesíti meg. A két csoport esetében a feladat azonos (a munkaerőpiacra, az aktív keresők körébe történő visszatérés), de eltérő eszközökkel valósítható meg.

A foglalkoztatás növelésének harmadik összetevője a munkaerő-kereslethez igazított munkaerő-kínálat biztosítása, azaz a munkaerőpiacon megjelenők képzettségének, munkaerő-piaci képességeinek a gazdaság szereplői körében felmerült igényekhez történő igazítása. A harmadik összetevő elsődlegesen a már a munkaerőpiacon lévők számára biztosítana rugalmasabb elhelyezkedési lehetőségeket, közelítve a munkaerő-kínálatot a tényleges kereslethez.

A három összetevőhöz olyan fejlesztési fókuszok határozhatók meg, amelyek segítségével lehetőség nyílik a munkaerőpiacról átmenetileg vagy tartósan kiesettek visszatérésére, a jelenleg nem a képzettségüknek megfelelő állásban alkalmazottak átképzésére, illetve a munkaerő-kínálat volumenének bővítésére. Ezt a következő fejlesztési fókuszok segítségével lehet elérni:

- a belső migráció és munkaerő-mobilitás erősítése és a külső migráció ösztönzése, a regionális és országos kereslet-kínálati rések csökkentése érdekében,
- preventív egészségügyi és életmódprogramok indítása a munkaerő-állomány egészségi állapotának és a munkaerő-kínálat javítása érdekében,
- az atipikus munkavállalási formák (részmunka, távmunka) ösztönzése a speciális munkaerő-piaci kereslet kielégítése érdekében,
- beszállítói program ösztönzése a nagyvállalatok és a hazai kis- és középvállalatok között a KKV szektorban generálódó foglalkoztatási többlet megtartása és elérése érdekében,
- a helyi foglalkoztatás és munkahelyteremtés támogatása a növekedni szándékozó KKV-k ösztönzésén keresztül,
- a széles foglalkoztatási tovaryűző hatással rendelkező termelés ösztönzése,

- a szakképzés rendszerének átalakítása⁵, az élethosszig tartó tanulás segítése képzési programokkal a munkaerő-állomány humán tőke kínálatának növelése érdekében

Táblázat 6. A foglalkoztatás alapfeltételei, összetevői és fejlesztési fókuszai

A tartós növekedési tényező	A növekedési tényezőhöz tartozó alapfeltételek	Összetevők	Fejlesztési fókuszok
Foglalkoztatás	<ul style="list-style-type: none"> - társadalombiztosítási szabályok, a rokkantellátás átalakítása, - a munkaerőt sújtó tényleges és effektív adóterhek közelítése, - minimális munkába állás korának meghatározása, - elmozdulás a passzív munkaerő-piaci eszközöktől az aktívak irányába, - munkaerő-piaci kereslet előrejelzésére intézményi háttér megteremtése 	Alkalmazkodás a demográfiai trendekhez és az egészségügyi trendek megfordítása	Migráció
		Munkaerő-kereslethez igazított munkaerő-kínálat	Preventív egészségügyi és életmódprogramok
			Atipikus munkavállalási formák (részmunka távmunka) terjesztése
Munkahelyteremtés, helyi foglalkoztatás ösztönzése	Beszállítói program		
	Munkahelyteremtés (különösen KKV)		
	Széles körben tovagyrúzó termelés támogatása		
	Szakképzés, élethosszig tartó tanulás segítése szakképzési programokkal (Life long learning)		

2. Humán tőke. A gazdaság versenyképességének növeléséhez elengedhetetlen a másik tartós növekedési tényező, a humán tőke kínálatának és minőségének javítása. A humán tőke állományának bővítése megteremti a magasabb hozzáadott értéket előállító ágazatok felé történő elmozdulást, miközben önmagában is versenyképes, jelentős növekedési húzóerővel bíró ágazatot (oktatás-gazdaság) ösztönöz. A humán tőke versenyképességhez történő hozzájárulása is számos reformot igényel az alapfeltételek körében, amelyek közül kettő fontos a versenyképességi koncepció és az ország versenyképessége szempontjából.

- Elkerülhetetlen a meglévő intézményrendszer radikális átalakítása, az intézmények számának racionalizálása, amelynek ki kell terjednie az oktatási rendszer mindegyik fokára. A rendszer a demográfiai folyamatok és a gazdasági szerkezet átalakulása miatt szétagrozottá vált. A felsőoktatásban elsősorban a képzési szerkezet, a felsőoktatási intézmények finanszírozása jelent problémát. A jelenlegi képzési szerkezet teremtett helyenként felesleges, helyenként többlet kapacitásokat, és nem a keresletnek megfelelő szerkezetű és minőségű képzést. A humán tőke versenyképességhez történő hozzájárulásához elengedhetetlen a meglévő intézményrendszer felülvizsgálata és racionalizálása, az új intézményi szerkezet kialakítása.
- Ezzel párhuzamosan elkerülhetetlen az oktatás finanszírozási rendszerének átalakítása. Az állami forrásokon belül növelni kell a közoktatásra fordított kiadások körét: az állami oktatási kiadásokat az alap- és középfokú oktatás színvonalának emelésére szükséges biztosítani, hogy rugalmas, alkalmazható tudással rendelkező, az egész életen át tartó tanulásra jól motivált diákokat képezzenek. A felsőfokú oktatás állami támogatását és forrását magánforrásokkal – a jelenleginél nagyobb mértékben - kell kiegészíteni. A mesterképzés és a szakirányú továbbképzés szintjén a jelenleginél szorosabb együttműködést kell kialakítani a felsőoktatási intézmények és a gazdaság között, a gazdaságot jobban bevonva a finanszírozásba.

⁵ Ez magába foglalja a tartós munkanélküliek és egyes sajátos rétegek (alacsony képzettségűek, 50 év felettiak, romák) képzését, a pályakezdők sajátos igényeihez igazított képzést, a munkaerő rugalmasságának növelése érdekében alapképességek (nyelv, informatika) által támogatott képzését.

Az alapfeltételek teljesülésén túlmenően a humán tőke versenyképességhez történő erőteljesebb hozzájárulásának biztosítása három összetevőn keresztül következhet be:

- 1) A képzés, elsősorban a felsőoktatás piaci igények által történő vezérlése, aminek alapja a felsőfokú képzés finanszírozásának piacosítása és kereslethez történő igazítása. Ennek formája egy a valódi költségeket tükröző és jól működő hitelrendszerrel összefonódó tandíjrendszer bevezetése lehet, amely biztosítja a szelekciót, segít a keresletnek megfelelő kínálati szerkezet kialakulásában és finanszírozza a felsőoktatás működését is. A felsőoktatás piacosítása egyben rátereli a felsőoktatás intézményeket a vállalati szektorral való erőteljesebb és valódi együttműködésére, a pályázásokra és egyéb forrásszerzési technikák elsajátítására. A finanszírozás átalakítása teljesítené be az intézményrendszer racionalizálásával az alapfeltételeknél említett reformokat.
- 2) Elengedhetetlen a szakképzési rendszer átalakítása, amelynek keretében alapelveként el kellene fogadtatni, hogy az általános képességek képzését a racionalizált, általános tudást (gimnáziumi végzettséghez jobban közelítő képességeket) adó intézményekbe kell szervezni, míg a szakmunkásképzésben növelni kell a vállalati szféra szerepvállalását. A vállalati szféra bevonása a képzésért cserébe nyújtott adókedvezményekkel, munkaerő-piaci támogatásokkal, ösztönzőkkel valósítható meg, azon túlmenően, hogy egyes cégek számára tényleges piacot is jelent. A szakképzési rendszer ilyen átalakítása egyfelől növeli az általános tudás és képességek szintjét (nagyobb alkalmazkodóképesség és könnyebb elhelyezkedés), másfelől a piaci igényekhez igazítva képez szakmunkásokat.
- 3) Végezetül megfontolandó a képzés tartalmi átalakítása: ennek keretén belül az alkalmazkodóképességet, folyamatos tanulási készségeket és alapkompenciákat teljeskörűen elsajátító képzési tartalmak kialakítása.

A humán tőke versenyképességhez történő közvetlen hozzájárulását segítik azok a fejlesztési fókuszok, amelyek keresztül magas hatékonysággal, a szűk keresztmetszetek oldásával lehet a rendelkezésre álló korlátozott erőforrásokat a humán tőkeállomány bővítésére felhasználni. A lehetséges fejlesztési fókuszok közé három tartozik:

1. Az oktatás és képzés, illetve az üzleti szféra közötti kapcsolatok erősítése: olyan programok indítása, amelyek keretében a vállalati szféra nagyobb szerepet játszhat a képzés és oktatás modernizálásában, piaci igényekhez történő alakításában, a mainál erőteljesebben előmozdítható a vállalati szféra bevonása a képzésbe és oktatásba mind finanszírozóként, mind a keresletet meghatározó szereplőként.
2. Állami forrásból bizonyos képességek (nyelv, info-kommunikációs eszközök alkalmazása) képzésének kiemelt finanszírozása és a széleskörű hozzáférés biztosítása önkormányzatokon, non-profit és profitorientált szervezeteken keresztül. Ez a gazdaság tartós növekedése és hosszú távú versenyképessége szempontjából döntő képességek (kreativitás, vállalkozói képesség, kommunikáció) minél szélesebb körű elterjedését biztosítaná.
3. A harmadik fejlesztési fókusz az egyetemi-üzleti tudásközpontok kialakítása, az innovációs pólusok megteremtése lehet, amellyel Magyarország erőteljesebben csatlakozhat az Európai Kutatási Térhez (ERA) és közvetlenebbül érvényesülhetnek a gazdasági életben a kutatás-fejlesztés eredményei.

Táblázat 7. A humán tőke növelésének alapfeltételei, összetevői és fejlesztési fókuszai

A tartós növekedési tényező	Alapfeltételek	Összetevők	Fejlesztési fókuszok
Humán tőke	Az intézményrendszer átalakítása és racionalizálása	Piaci igények által vezérelt képzési rendszer	Oktatás, képzés és gazdaság kapcsolatainak erősítése
	Az oktatás finanszírozási rendszerének átalakítása	Az oktatási és képzési rendszer tartalmi átalakítása	Kulcskompetenciák, alapkészségek (nyelvi képzés, digitális írástudás)
		A képzés intézményrendszeri átalakítása	Egyetemi–üzleti tudásközpontok kialakítása

3. A fizikai tőke minősége. A versenyképesség erősítésének harmadik tényezője a fizikai tőke minőségének javítása, ami az innováció, az infrastruktúra és kutatás-fejlesztés területein keresztül valósul meg. A fizikai tőke minőségének javításához a két másik tartós növekedési tényezőhöz hasonlóan szükségesek átfogó, alapfeltétel jellegű változások, amelyek két területre terjednek ki. Egyrészt elkerülhetetlen a mai közlekedési rendszer racionalizálása, amihez egyformán kapcsolódik a meglévő intézmények, piaci szereplők, eszközállomány átalakítása és érinti a közúti, vasúti és más közlekedési módokat is. Másrészt radikális változásra van szükség az innovációt, a kutatás-fejlesztést illetően finanszírozását, intézményrendszerét, ösztönzését tekintve. Át kell alakítani a magán- és állami szektorok kapcsolódását az innovációhoz, kutatás-fejlesztéshez, a K+F támogatásának közpolitikai és szabályozórendszeri elemeit annak érdekében, hogy növekedjen a GDP arányosan 1 százalék körüli K+F kiadások szintje és a Magyarországon jellemző kétharmad-egyharmad arány az állami és magán K+F kiadások között az EU átlagában éppen ezzel ellentétes arány váltsa fel.

Az alapfeltételeken túlmenően a fizikai tőke minőségének hozzájárulása a versenyképességhez is fontosabb összetevőkön keresztül nyilvánulhat meg. Az összetevők jellegüknél fogva eltérnek az innováció és kutatás-fejlesztés, illetve infrastruktúra esetében. Az innovációs képességek erősítése érdekében a következő két összetevő szerepe fontos, amelyek közül az első egybeesik a humán tőke kínálatának bővítésével:

- az oktatás-termelés-innováció szereplőinek összekötése támogatásokkal (adókedvezmények, állami források) és piaci kényszerrel (felsőoktatási intézmények finanszírozásának piacorientált átalakítása)
- a versenyképességi/innovációs pólusok, regionális tudásközpontok támogatása és ezen keresztül a K+F, innováció, felsőoktatás és gazdaság kapcsolatának erősítése. Ezen központok nem csak a kutatás-fejlesztés, de az oktatás, a képzés meghatározó húzóágazati lehetnének Magyarországon, elősegítenék a magánszektor kutatás-fejlesztési tevékenységének ösztönzését, és megteremtenék a kapcsolatot a magán és állami kutatás-fejlesztés között

Az infrastruktúra fejlesztésénél a forrásokat kiemelten kell a növekedés és versenyképesség szempontjából fontos beruházásokra koncentrálni: ezek az információs társadalom infrastruktúrája és a tágran értelmezett közlekedés, ezen belül a környezetbarát közlekedési infrastruktúra. Erre a három területre koncentrálódó fejlesztéseknek önmagukban is erőteljes növekedési hatásuk lehet, másfelől olyan tovagyűrűző hatásokkal jelentkeznek, amelyek más szegmensekben növelik a termelékenységet és versenyképességet:

- Az információs társadalom infrastruktúrájának kialakításában alapvető fontosságú a hozzáférés-tartalom spirál kezelése, ezen belül az eKormányzat és eKereskedelem erőteljes fejlesztése, az alacsony penetrációs ráták növelése, a szélessávú hozzáférés tömegessé tétele, a tartalomfejlesztés támogatása. Kiemelten fontos a versenyképesség szempontjából a KKV szektor információs technikák alkalmazásának ösztönzése. Aktív versenypolitika és kompetitív kínálati piacok, fiskális ösztönzők, szabályozórendszeri változások (pl. e-Aláírás, stb.) eszközök szükségesek ahhoz, hogy az üzleti, lakossági és kormányzati szektorok szélesebb körben alkalmazzák.

- b) A hazai és az EU-s fejlesztési források jelentős hányadát a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére kell fordítani, annak erőteljes tolvagyűrűző hatásai miatt. A fejlesztéseknél fontos a mainál arányosabb forrásmegosztást biztosítani a közúti és vasúti közlekedés között.
- c) A fizikai tőke minőségének javításához szükséges az energia- és anyaghatékonyság javítása és az ezt megalapozó beruházások, fejlesztések, illetve a piaci szereplőkből kikényszerítő szabályozás

A fizikai tőke minőségének javításához és a versenyképesség erősítéséhez a következő fontosabb fejlesztési fókuszok járulhatnak leginkább hozzá:

- a) Az innováció-infrastruktúra és képesség erősítése
- b) FDI-t vonzó és KKV szektort ösztönző befektetések
- c) A szélessávú hálózati infrastruktúra elterjedése
- d) A digitális tartalomfejlesztés
- e) Az anyagtakarékos technológiák
- f) A megújuló erőforrások fokozottabb kiaknázása
- g) A közlekedési infrastruktúra és ezen belül a környezetbarát közlekedési módok fejlesztése

Táblázat 8. A fizikai tőke minősége javításának alapfeltételei, összetevői és fejlesztési fókuszai

A tartós növekedési tényező	Alapfeltételek	Összetevők	Fejlesztési fókuszok
A fizikai tőke minősége	Közlekedés racionalizálása	Állami és üzleti K+F és innováció	Innováció-infrastruktúra és képesség
		Információs társadalom infrastrukturális beruházásai	FDI és KKV-támogató befektetések
			Szélessávú hálózati infrastruktúra
		Közlekedés racionalizálása és fejlesztése	Digitális tartalomfejlesztés
			Anyagtakarékos technológiák
		Anyag- és energiahatékonyságot növelő beruházások	Megújuló erőforrások
	Környezetbarát közlekedési infrastruktúra		

A tartós növekedés egyes tényezőinek szempontjából fontosnak tekintett összetevőkhöz meghatározott fejlesztési fókuszokat foglalja össze a következő táblázat.

Táblázat 9. A tartós növekedés tényezőinek összefoglaló táblázata

A tartós növekedés tényezői	Alapfeltételek	Összetevők	Fejlesztési fókuszok
1. Foglalkoztatás	-társadalombiztosítási szabályok, a rokkantellátás átalakítása, - a munkaerőt sújtó tényleges és effektív adóterhek közelítése, - minimális munkába állás korának meghatározása, - elmozdulás a passzív munkaerő-piaci eszközöktől az aktívak irányába, - munkaerő-piaci kereslet előrejelzésére intézményi háttér megteremtése	Alkalmazkodás a demográfiai trendekhez és az egészségügyi trendek megfordítása	Migráció
		Munkaerő-kereslethez igazított munkaerő-kínálat	Preventív egészségügyi és életmódprogramok
			Atipikus munkavállalási formák (részmunka távmunka) terjesztése
		Munkahelyteremtés, helyi foglalkoztatás ösztönzése	Beszállítói program
			Munkahelyteremtés (különösen KKV)
			Széles körben tovaggyűrző termelés támogatása
Szakképzés, élethosszig tartó tanulás segítése szakképzési programokkal (Life long learning)			
2. Humán tőke	Az intézményrendszer átalakítása és racionalizálása Az oktatás finanszírozási rendszerének átalakítása	Piaci igények által vezérelt képzési rendszer	Oktatás, képzés és gazdaság kapcsolatának erősítése
		Az oktatási és képzési rendszer tartalmi átalakítása	Kulcskompetenciák, alapkészségek (nyelvi képzés, digitális írástudás)
		A képzés intézményrendszerei átalakítása	Egyetemi–üzleti tudásközpontok kialakítása,
3. A fizikai tőke minősége	Közlekedés racionalizálása K+F, innováció racionalizálása	Állami és üzleti K+F és innováció	Innováció-infrastruktúra és képesség
		Információs társadalom infrastruktúrális beruházásai	FDI és KKV-támogató befektetések
			Szélessávú hálózati infrastruktúra
		Közlekedés fejlesztése	Digitális tartalomfejlesztés
			Anyagtakarékos technológiák
			Megújuló erőforrások
		Anyag- és energiahatékony-ságot növelő beruházások	Környezetbarát közlekedési infrastruktúra

FONTOSABB FORRÁSOK

Aghion, P. and P. Howitt (1998), *Endogenous Growth Theory*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts

P. AGHION and S. DURLAUF (eds.), *Handbook of Economic Growth*, 2004. MIT Press

Ark, B. van, R. Inklaar and R. Mc Guckin (2003) "ICT and Productivity in Europe and the United States", *CESifo Economic Studies*, vol. 49, n. 3/2003, pp. 295-318

Barro, Robert and Xavier Sala-i-Martin (2004), *Economic Growth*, MIT Press.

Bassanini, A. and Scarpetta, S. (2002): "The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for the OECD Countries", in: *OECD Economic Studies*, 2, pp. 9-56, OECD, Paris.

CANNING, D. (2000), *The Social Rate of Return on Infrastructure Investments*, World Bank, Washington, D.C.

Orsetta Causa and Daniel Cohen: *Overcoming Barriers to Competitiveness*. OECD Development Center Working Paper No. 239

ECOFIN: *Annual Report on Structural Reforms 2005. "Increasing Growth and Employment"*. Brussels, 2005

EASTERLY, W.R. and R. LEVINE (2001), "It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models", *The World Bank Economic Review*, 152, pp. 177-219.

European Commission: *European Competitiveness Report 2004*, Brussels

European Commission (2001): *Innovation policy issues in six candidate countries: The challenges*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

European Commission (2003a): *Raising EU R&D Intensity - Improving the effectiveness of public support mechanisms for private sector research and development: (i) Direct measures and (ii) Fiscal measures*, ISBN 92 894 5578 0/ 5575 6/ 5574 8, Luxembourg. Download: <http://europa.eu.int/comm/research/era/3pct>.

European Commission (2003b): "Third European Report on Science & Technology Indicators, Towards a Knowledge-based Economy". Brussels, 2003.

European Commission (2003c): *Communication from the Commission, The role of the Universities in the Europe of Knowledge*, COM(2003)58 final.

Facing the Challenge: The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High level Group chaired by Wim Kok. Brussels, 2004 November

De la Fuente, A. and Doménech, R. (2002): "Educational Attainment in the OECD, 1960-1995", CEPR DP 3416, OECD, Paris.

GLAESER, E.L., R. LA PORTA, F. LOPEZ-DE-SILANES and A. SHLEIFER (2004), "Do Institutions Cause Growth?", NBER Working Paper No. 10568, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.

Carl Gjersem, Philip Hemmings and Andreas Reindl: *Product Market Competition and Economic Performance in Hungary* Economics Department Working Papers NO. 381

ICOP INDUSTRIAL DATABASE (2003), *International Comparisons of Output and Productivity by Industry*, Groningen Growth and Development Centre, Faculty of Economics, University of Groningen, <http://www.ggdc.net/dseries/icop.shtml>.

IMF, International Financial Statistics, various issues, IMF, Washington, D.C.

LALL, S. (2001), "Competitiveness Indices and Developing Countries: An Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report", World Development, Vol. 29, No. 98, pp. 1501-1525.

MUNNEL, A.H. (1992), "Infrastructure Investment and Economic Growth", The Journal of Economic Perspectives, Vol. 6, No. 4.

A. Rydeman- G. Törnell: The Lisbon strategy and Business Priorities in the EU-25. March 2004, Stockholm

WORLD ECONOMIC FORUM (2002), The Global Competitiveness Report, Oxford University Press, Geneva.